

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Приказ

Исходишта поезије

Снежана Самарџија, *Исходишта поезије (Обред и мит у усменом песничтву)*, Библиотека „Књижевност и језик“, књ. 62, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2022, 307 стр.

Рукопис *Исходишта поезије (Обред и мит у усменом песничтву)* представља нову, драгоцену књигу врсног стручњака за народну књижевност и фолклор проф. др Снежане Самарџије, која доноси низ лепих научних приноса, пре свега када је реч о компаративним сагледавањима обреда и усменог „текста“, као и о поетичким изучавањима српске усмене лирике.

Снежана Самарџија је, без сумње, један од водећих проучавалаца историје и поетике усмених књижевних облика у српској фолклористици. Књига *Исходишта поезије* представља још једну потврду високих научних и стручних квалитета њеног рада на проучавању српских усмених умотворина.

Искорачивши у сакрално време мита и обредно време поезије, књига *Исходишта поезије* представља до сада најкомплекснију студију у низу структуралистичких и семиотичких радова проф. Снежане Самарџије. Интертекстуално сагледавање односа између лирског „текста“ и усмене обредности полази од питања (не)могућности жанровске диференцијације између обреда и обичаја („Обичај и обред – као синоними“), преко разматрања полазишта за класификацију усмених врста, до сагледавања „текста“ у контексту и контекста у „тексту“.

У поглављу „Лирски ’текст’ између обредне стварности и метафоре“ дају се изврсне анализе одабраних лирских текстова. Издваја се поглавље „На ранилу – Ал’ на води јеленче“. Песма из збирке Вука Караџића „На Цвијети на ранилу“ ефектном сликом јелена на води, који „рогом воду мућаше, а очима бистраше“, у фрагментима чува расуте бисере у времену покидане митолошке ниске заборављених значења, које обредну стварност претварају у метафорички језик изузетне поетске сликовитости.

Обредно-породични животни круг („О убава лепа славо Божја!“; „Кумство од Бога послато“; „У свате се иде на веселје“; „Наопако коло поведоше“) почива на систему етичких принципа колектива који у себи чува веома архаична значења („У кодексу части“). Када је реч о корпусу, овај сегмент монографије карактерише померање ка епским и лирско-епским врстама и усмереност ка јавним и друштвеним манифестацијама обредног.

Анализе одабраних текстова народне поезије из Вукових збирки, *Ерлангенског рукописа* и Богишићевог зборника откривају раскошне интертекстуалне мреже симболичких знакова једне заборављене културе која се простире у језику мита и поетици обреда.

Тумачења текстова заснована су на одличном познавању литературе која се бави упоредном религијом словенских и индоевропских култура, етнографским испитивањима живота и обичаја српског народа, књижевно-историјским и књижевнотеоријским студијама од 19. века до данас, као и креативним стилско-језичким и текстолошким анализама.

Како ауторка наводи, први подстицај за размишљања о овим темама дали су професори српског језика и књижевности на једном од семинара за стручно усавршавање, који је крајем 2019. организовало Друштво за српски језик и књижевност Србије, када су, у анонимној анкети, истакли оне области које им задају посебне тешкоће при обради народне књижевности на школским часовима, као што су:

Обредне и обичајне лирске народне песме; Митолошке песме; Проучавање варијантности епских песама; Проблеми жанровског одређења народних приповедака; Славе које славе јунаци; Поруке и врлине које негују наше народне песме; Епска матрица и етичко обликовање ученика: између мита и критичког мишљења; Лирске народне песме; Кратке фолклорне форме; Архаизми у песамама и патријархалне норме; Интернационални мотиви у епској поезији; Етички проблеми настали због промене сензибилитета у патријархалном и савременом друштву; Свети Сава у народној књижевности; Терминологија у народној књижевности; Жена у народној поезији; Рецитовање епских народних песама; Упоредно читање епске песме „Бановић Страхиња“ и драме Борислава Михајловића Михиза.

Ауторка посебно наглашава да одељци ове књиге нису осмишљени као методичке припреме за час, већ пружају књижевноисторијска обавештења и/или основ за различите могућности тумачења српског усменог песништва и анализе појединих варијаната у склопу различитих методичко-методолошких приступа.

Књига *Исходишта поезије* надовезује се на темељну књижевнотеоријску студију *Биографије епских јунака* исте ауторке, која је објављена као 27. књига едиције „Књижевност и језик“ Друштва за српски језик и књижевност Србије (Београд, 2008). *Исходишта поезије* баве се најкомплекснијим питањима из домена књижевнотеоријских и књижевноисторијских изучавања појмова из предметног подручја усмене књижевности, од поетике мита, односа обреда и усмене речи, функције обреда у језику и језика у поезији, исходишта усмених формула и облика. Понирући у честице обредног текста, ауторка открива читав свет заборањених и запретених симбола, васпостављајући у лирским и епским текстовима древни космички ритам смењивања природних циклуса, календарских промена и прожимања човека и света који га окружује у живо клупко језика и значења.

Исходишта поезије је комплексан покушај заснивања синкретичке методологије на основу интертекстуалних проучавања књижевности, студија из упоредне религије и митологије, етнографских прилога из народног живота, до књижевнотеоријских и стилско-језичких анализа текста. Преко средишних појмова варијанте, естетике истоветности и проблематике усмене генологије, усменокњижевних анализа и тумачења одабраних текстова, до жанровских промишљања усмених поетских облика и малих фолклорних форми обликују се тематско и стилско јединство књиге.

Књига која је пред нама представља фолклористичку студију, али и етномитолошки приручник, пресек историје проучавања (својеврсни пут ка историји народне књижевности), будући да прилежно обухвата, поред порекла, генезе и исходишта усмене поезије, реконструкцију обредног текста у контексту, каталог магијских формула и путеве и домете њиховог индексирања у последња два века. Средиште монографије представља лирска песма. Реч је превасходно о обредним и обичајним врстама, при чему се текст посматра као саставни део обреда који има одређену практичну намену, делотворну и сврховиту у заједници која га практикује:

Оскудна сведочанства о најдубљим слојевима српске баштине не могу осветлити ни динамику промена, условљених историјским токовима. Неоспорно, бројни процеси су се одражавали на веровања, етичке норме и целокупан поглед на свет. Истовремено, ни традиција Срба није остајала изолована, већ су се непрекидно одвијала и прожимања са културама других народа, независно од степена развитка или природе контаката. Усмено стваралаштво, као сегмент комплексног феномена народне културе, и поједине фолклорне форме могли су „конзервирати“ трагове различите старине. И умотворине су такође пролазиле кроз разне преображаје. Првобитна значења песничких слика и

формула током времена су изгубљена. Али, неке од најстаријих представа, па и намене појединих „једноставних облика“ преображени су, прекривени и прикривени млађим слојевима. Поред тога, очували су их сам језик, фразеологија, контекст импровизације нарочито лирских песничких врста, које су најинтензивније повезане са судбином јединке и животом колектива.

У разматрању односа усмене поетске речи, мита и обреда поуздана полазишта су студије Александра Веселовског, особито теза о психолошком, емоционалном или поетском паралелизму, који се заснива на древном анимистичком осећању и виђењу света, као и на митском мишљењу о паралелама и аналогијама које спајају човека са природом.

У монографији *Исходишта поезије* веома детаљно су обрађени принципи и модели класификације усмених поетских врста од Вука до данас, што представља својеврстан приказ историје усмене књижевне генологије код Срба и Хрвата. Полазећи од условне поделе по времену настанка, већина фолклориста обредне песме класификује као најстарије. Њихово извођење сеже у далеку прошлост, до времена паганства и примитивне свести наших далеких предака.

У поглављу „Поезија и митологија“ проф. Самарџија се подухвата веома комплексних задатака да расветли однос језика и мита у систему усмених поетских облика („Мит – од свете приче до поетског света“), при чему је акценат на „особито митологичким пјесмама“ из Вукове збирке:

Иако је јасно обележио „особито митологичке“ песме у склопу лирике, Вук је исти термин употребио и за другачије обликоване варијанте. Завршавајући о Мученицима 1841. у Бечу кратак, нови предговор за први том *Српских народних пјесама*, настојао је да и за ту збирку заинтересује – читалачку публику. Уопштено је најавио „пјесме јуначке од најстаријих времена до пропасти царства и господства српског“. Издвојио је и „девет, понајвише побожнијех и 'особито митологичкијех', којима се не зна старина (у једној се од њих спомињу дивови)“ (Караџић 1975: 45). Тиме је обухватио легенде и бајке у стиху, односно подврсте „пјесама на међи“ лирике и епике, мада су ликовима вила и змајева, оностраних и природних сила, богова, светаца и јунака дивовског стаса, а змајевитог и вилинског порекла, припадале бројне улоге у целокупном усменом стваралаштву Срба и културама свих народа света.

У митолошким песмама срећемо низ устаљених стилских средстава, која су некада несумњиво имала магијско дејство. Данас су то

стални епитети, метафоре и поређења којима се људски послови и дани изједначавају са небеским првоизворима. Ове поетске слике, истовремено, доприносе сложености значења и естетским квалитетима песме. Слике које су усменим преношењем пренете из древне митолошке старине понекад су нечитљиве и нејасне не само за савремене тумаче, већ и за извођаче и публику.

У митолошким песмама реч плоди и прочишћује, лечи и обнавља; то је „жива“ реч, која има магијску моћ да утиче на свет око себе. Управо тој, живој и животворној речи, проф. Самарџија посвећује последње поглавље монографије („Магија речи – осврт на кратке говорне облике“). Прилози о заједничким одликама кратких говорних облика, о пословицама које представљају „познање живљења на овоме свијету“, те о благословима и клетвама (у којима се похрањују митске формуле и акумулира магијска моћ језика), несумњиво спадају у најбоље радове написане о малим фолклорним формама у историји проучавања ових врста у српској и јужнословенској фолклористици.

Особиту драгоценост књизи проф. Самарџије дају приложене табеле са екцерпираним примерима. Оне дају потпуније сагледавање појединих тема, али и прецизан индекс мотива, стилских фигура, формула. Највећи број примера преузет је из Вуковог корпуса, уз поједина тумачења песама из старијих записа. Како истиче ауторка, грађа није сведена на школски програм, с обзиром на то да су разматрања ових тема првенствено намењена професорима и студентима српског језика и књижевности.

Монографија *Исходишта поезије (Обред и мит у усменом песничству)* проф. Снежане Самарџије представља изузетан допринос цењене ауторке српској науци о књижевности. Књига се надовезује на низ вредних фолклористичких студија објављених у угледној едицији „Књижевност и језик“ Друштва за српски језик и књижевност Србије.

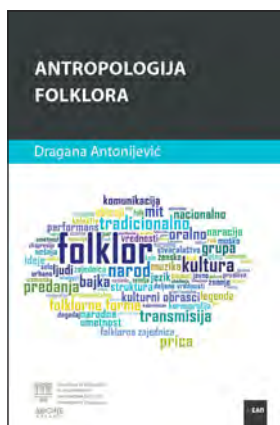
Бошко Сувајџић / Boško Suvajdžić
Универзитет у Београду, Филолошки факултет /
University of Belgrade, Faculty of Philology
E-mail: boskosuvajdzic65@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5305-7551>

Примљено/Received: 17. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 20. 11. 2023.

Приказ

О антропологији фолклора

Dragana Antonijević, *Antropologija folklora*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu – Dosije studio, 2023, 197 str.

Књига Драгане Антонијевић је, као што сам назив каже, посвећена „антропологији фолклора“ – историји ове дисциплине, као и појмовима, теоријама, методологијама и концептима који улазе у ово динамично научно-истраживачко поље. У настојању да разложи и објасни актуелна питања и „кризу фолклора“ – појам којим се, пре свега у америчким академским круговима, означавају бројне дебате о статусу дисциплине и оних који се њоме баве – ауторка даје прегледну, јасну, а истовремено сложену и узбудљиву студију која се бави историјом фолклористике, њеним дисциплинарним развојем у различитим земљама, али и рецепцијом у свакодневици, као и превазилажењем заблуда у које су научници каткада западали.

Уочавајући разлику између књижевног и антрополошког приступа фолклору, ауторка наглашава како се из антрополошке перспективе фолклор схвата као

dinamički komunikacijski proces u trajanju, u neposrednom socijalnom i kulturnom okruženju, kao kulturna produkcija i repodukcija različitih sadržaja primerenih folklornom načinu izržavanja. Antropologija smatra da je folklor koliko tradicionalan i konzervativan s jedne strane, toliko i savremen i fleksibilan s druge strane, stvarajući nove forme pod uticajem modernog načina života i modernih tehnologija (Antonijević 2023: 12).

За антрополошку перспективу пресудан је контекст у коме фолклор настаје, али и у коме се преноси, а важно је и шта он значи за групе и заједнице у којима се ствара и трансферује, представљајући

одраз друштвених вредности. С једне стране фолклор дефинише и потврђује доминантне друштвене вредности, а с друге отвара простор за исказивање супротних, неприхватљивих садржаја, уколико би се изражавали ван одређеног контекста. Како ауторка наглашава, групе које су предмет проучавања фолклора су бројне и веома различите, одређене разноврсним критеријумима (од географских и религијских до економских, интересних, професионалних, генерацијских, окупљених око хобија или интересовања итд.), а важно је да се у оквиру групе негују међусобно специфични односи. Поред Дандесовог концепта фолка као независног ентитета који се односи на различите групе модерних друштава, објашњене су и „мале групе“, према Герију Алану Фајну.

Књигу чини осам већих целина, тј. поглавља, а то су: 1) *Шта је у имену?* 2) *Ко је фолк и шта је лоре?* 3) *Оралност*, 4) *Функције и димензије фолклора*, 5) *Жанр и фолклорни наративи*, 6) *Фолклоризам и лажни фолклор*, 7) *Методолошки приступи у проучавању фолклора*, 8) *Зашто фолклористика нема своју велику теорију?* Прво поглавље поставља питања настанка дисциплине и бави се проблемима терминологије, при чему се ауторка укратко осврће и на домаћу историју фолклористике. Оно што је видљиво из овог не тако опширног поглавља јесте јасноћа којом Драгана Антонијевић објашњава у научном пољу којим се несумњиво годинама бавила и кроз које се креће са лакоћом.

Друго поглавље, посвећено концептима „фолк“ и „лоре“, бави се не само комплексношћу ових појмова већ и немогућношћу свођења једног динамичног научног поља на дефиницију (која ограничава уместо да проширује), онако како се и сама фолклористика развија. Стога Драгана Антонијевић усваја став Елиота Оринга да су за истраживаче далеко важнији различити концепти и перспективе него дефиниција. Поглавље посвећено оралности, као једној од главних карактеристика фолклора, бави се усменим извођењем на трагу Аксела Олрика, али и теоријом Милмана Перија и Алберта Лорда, као и радом Валтера Онга. У четвртном поглављу, посвећеном функцијама и димензимаја фолклора, кључно је схватање Вилијама Баскома о два потпуно супротним функцијама фолклора. Једна од њих је одржавање трајности културе и друштвеног поретка, а друга потпуно супротна – преиспитивање и пркос према доминантним вредностима и ставовима. Управо овој другој, компензаторској димензији фолкора припадају хумор, фантастика, хорор и опсценост, којима се ауторка подробно бави.

Пето поглавље, посвећено жанру и фолклорним наративима, полази од Бахтинове теорије која подразумева „kontekstualnu, socijalnu i ideološku dimenziju žanrova“ (Antonijević 2023: 86) и њихову двоструку оријентацију према стварности – спољашњу и унутрашњу. Прва се односи на друштвени контекст, а друга на тематику. У даљем тексту

ауторка се бави легендама и предањима, урбаним легендама, личним причама и животним историјама, тј. оним што чини ове наративе фолклорним и важним за антропологију. Наставак књиге посвећен је фолклоризму и лажном фолклору, тј. начинима на који се фолклор комерцијализује у оквиру индустрије туризма, што је осветљено без банализације и из различитих углова.

Последња два поглавља теоријски су најузбудљивија и најсложенија. Бавећи се различитим методолошким приступима, ауторка преиспитује методолошке прапочетке и почетке дисциплине (Финска школа и историјско-географски метод) како би се подробније позабавила структуралистичким приступима (Владимира Пропа, Алжирдаса Гремаса, Париске школе семиотике, Алана Дандеса и структурализмом у америчкој фолклористици), са посебним фокусом на финесе у приступу фолклориста који су се бавили пре свега књижевношћу, тј. текстом, и оних који су неговали антрополошки приступ, те су као систем, тј. структуру, посматрали шири друштвени контекст. Кроз преиспитивање кризе науке о фолклору у Америци, закључно поглавље враћа се питању недостатка „велике теорије“ у фолклористици.

И поред бројних питања која поставља, различитих теоријских и методолошких приступа које објашњава, ова књига чита се лако. Само особа која се тако дуго бави фолкористиком – и у истраживачком и у педагошком раду – могла је написати тако прегледну и јасну, а опет тако слојевиту и интересантну књигу као што је *Антропологија фолклора*.

Лада Стевановић / Lada Stevanović
Етнографски институт САНУ, Београд/
The Institute of Ethnography SASA, Belgrade
E-mail: lada.stevanovic@ei.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0003-4097-3096>

Примљено/Received: 10. 10. 2023.
Прихваћено/Accepted: 12. 10. 2023.

Приказ

Другачији поглед на фолклорне и фолклору блиске феномене у слојевима културе

Данијела Поповић Николић, *На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе*. Ниш: Филозофски факултет, 2022, 215 стр.

У издању Филозофског факултета у Нишу недавно се појавила монографија Данијеле Поповић Николић *На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе*. Данијела Поповић Николић већ је афирмисан истраживач у области теоријских, поетичких и теренских истраживања фолклора, ауторка монографија *Реч по народу* (2010) и *Други свет* (2016).

Поднослов монографије – *Фолклор у слојевима културе* можда ће читаоца који се ослања на прву асоцијацију и утисак навести на погрешан траг. Сходно професионалним компетенцијама ауторке, логично је очекивање да ће бити речи о фолклору у слојевима тзв. уметничке књижевности, о још једној у низу књига која се бави поменути проблемима. Но, није реч о томе, или, прецизније, не само о томе. Наиме, у истраживањима које је у монографији представила др Данијела Поповић Николић храбро се окренула теми о којој ни у српској науци о књижевности ни у српској фолклористици до сада готово да није било помена. Реч је, пре свега, о стваралаштву из домена тзв. *наивне литературе*, при чему је пажња посвећена и нешто другачијим облицима стварања на порозној граници усменог и писаног, елитног и донекле невидљивог, те, коначно, и фолклору у изабраним текстовима класика српске уметничке литературе. Имајући на уму хетерогеност феномена које ауторка истраживањем обухвата (књижевне (и, шире, културне) појаве, које су са једне стране прилично блиске, а са друге, у одређеним аспектима – посве различите), решење композиције и структуре монографије очигледан су плод дуготрајних промишљања. Премда појединачни шири аналитички сегменти нису графички раздвојени на посебно именоване тематске целине, сасвим је оправдано говорити о постојању три велика тематско-проблемска блока, који се један на

други логично надовезују. Ипак, границе између поменутих блокова су сасвим тешко ухватљиве, те је стога ауторка с правом избегла недвосмислену и наметљиву сегментацију, остављајући читаоцима могућност да о релацијама и границама између феномена који су предмет анализе успоставе сопствени став.

Први (и најобимнији) тематски блок посвећен је феномену *наивне књижевности / литературе / стваралаштва*. Реч је, наиме, о оном типу текстова који су до сада били сасвим маргинализовани у истраживањима, будући да у оквире проучавања књижевности нису ушли примарно због чињенице да су у естетском смислу тешко уклопиви у стандарде које поставља уметничка књижевност из оквира тзв. елитне културе (и које су, додатно, креирали и креирају интерпретатори овог типа уметничког стваралаштва). Потом, наивна литература маргинализована је и услед њене реално рубне позиције у култури уопште, а та рубна позиција тиче се и њених аутора (неретко стваралаца који пишу за сасвим узак круг, различитог степена образовања, те и донекле различитих поетика, како Поповић Николић на конкретним примерима и показује). Коначно, наивна књижевност, премда је неким својим карактеристикама блиска фолклорним феноменима (неретко присуство фолклорних мотива, функционисање у малој заједници, некада усменост извођења и сл.), готово је потпуно остала изван обзора интересовања фолклориста. Разлози оване су, опет, вишеструки: од концептуализације фолклора као искључиво усменог, алитерарног, руралног и колективног феномена, а реч је о парадигми која је до недавно била неоспорно доминантна у српској фолклористици, до естетике наивне књижевности која је у великој мери другачија од оних естетских представа какве се неретко заснивају на фаворизовању антологијских текстова народне књижевности, не остављајући много простора за прихватање и поимање другачијег. Ипак, управо то другачије поседује специфичну лепоту, а у заједници у којој функционише несумњиво остварује функције блиске и тзв. уметничкој, ауторској литератури, и фолклору. Промене теоријско-методолошких парадигми у европској фолклористици омогућиле су да се и овај слој стварања инкорпорира у озбиљна фолклористичка проучавања. Остављајући овом приликом по страни сложено питање историје концептуализација фолклора, скрећем пажњу на овакве тенденције у руској фолклористици, будући да се Данијела Поповић Николић ослања управо на ту линију теоријско-методолошких и терминолошких иновација. Окретање руским теоретичарима наивне литературе и постфолклора сасвим је оправдано, будући да је реч о грађи и феноменима који су изразито блиски онима који су предмет анализе у овој монографији. Реч је, пре свега, о кључним, данас већ и класичним, текстовима Сергеја Некљудова и Михаила Лурјеа, те Ане Минаеве, Наталије Козлове и др.

Ипак, упркос примарној ослоњености на поменуте теоретичаре, Данијела Поповић Николић осетила је потребу да укаже на сопствене претходнике у српским оквирима, коју је на најбољи начин и реализовала у студији која монографију отвара – *О орфејском и ином: наива у истраживањима Драгише Витошевића*. Студиозним приступом проучавању рада овог великог историчара књижевности ауторка показује и његов слух за појаве које излазе из оквира високе уметничке литературе, указујући на чињеницу да су његови ставови и судови о тзв. „самоуким“ песницима (најчешће имплицитно изнесени и расути у различитим текстовима) сасвим блиски теоријским концептуализацијама које ће се у европским оквирима појавити и бити широко прихваћене тек неколико деценија касније (неуједначеност текстова у погледу стила, жанровског система, садржине, естетике, спајање елемената традицијске културе и модела преузетих из писане књижевности, сагледавање овог стваралаштва као интегралног и легитимног дела (сеоске) културе).

Материјал на ком се у овом сегменту монографије спроводе анализе чини лична и архивска теренска грађа прикупљена методом интервјуа и фото-документовања опуса песника и(ли) расположива штампана и рукописна грађа неких аутора. У првом случају ауторка је на располагању имала и конкретне разговоре са ауторима наивног песништва, незаобилазно и драгоцено сведочанство о ауторрецепцији стваралачког поступка, односу према сопственим делима, интенцијама у погледу рецепције, који неретко много казују и о рецепцији самој. У другом случају пак изостанак могућности директног дијалога са аутором надомештен је обимом и разноврсношћу писане заоставштине, која се показала погодном за различите аналитичке захвате.

Поглавља која чине први тематски блок организована су према сличним методолошким принципима, уједињујући пажљиве и примерима илустроване анализе текстова, нудећи широки увид у различите кругове контекстуалних оквира. Стваралачки опуси наивних песника посматрају се, дакле, као интегрални део комплексног система културе (од локалне ка широј). Два поглавља посвећена су жанровски разуђеном и изузетно богатом опусу Симе Жикића (*Књижевна наива Симе Жикића – продукција без рецепције, реактуелизација и пострецепција* и *Русија и руско као страно, не и туђе: записи Симе Жикића*), свештеника из Књажевца. Премда се његово стваралаштво одликовало рукописним статусом и готово потпуним изостанком трансмисије, чињеница да је од 2011. до 2015. објављена целокупна рукописна заоставштина (до тада у власништву потомака) и припремљена изложба ликовних остварења поставила је пред истраживача специфичан изазов – сагледавање рецепције у овом, сасвим новом и измењеном контексту. У студији која следи Жи-

кићева дела осматрана су из сасвим другачије, имаголошке, перспективе. Специфичан фокус поседује студија *Са позиција књижевне и социјалне маргине: наивац у избеглиштву*, утемељена на грађи прикупљеној током теренских истраживања расељених лица са Косова и Метохије, конкретно, на материјалу који је понудио разговор са саговорником из села Пестова, у који је инкорпорирано и неколико његових ауторских остварења. Осим посматрања текстова и њихове функције у контексту живота у избеглиштву, нарочита вредност овог поглавља огледа се и у приложеном теренском материјалу (текстови песама и транскрипти релевантних сегмената разговора презентовани на адекватан начин, према принципима савремене фолклористике и антропологије). Стваралаштво Дамњана Крстића из Врбице осветљено је у поглављу *Свест о фолклору и статус фолклорне матрице у стваралаштву Дамњана Крстића из Врбице*. Уз анализу проблема сугерисаних насловом, ауторка нуди и методолошка промишљања о теренском раду, нарочито у вези са питањима сензибилности истраживача и отворености према темама које нису задате претходно припремљеним упитницима.

Поглавља која следе (*Наивни стваралац и постфолклор и Партизанске теме у постфолклорној епској хроници: певачи протје Драгутина М. Ђорђевића*) усмерена су на вишеструко сложене проблеме. Наиме, реч је, са једностране, остваралаштву које указује на комплексност релација и тешкоће успостављања јасних дистинкција (укључујући и терминолошке) на нивоу *наивно стваралаштво / постфолклор*. Потом, у питању је стваралаштво у вези са Народноослободилачком борбом и Револуцијом, чија се позиција у проучавањима од послератног периода до актуелног тренутка кретала од неоромантичарски интонираних, донекле и идеологизованих, интерпретација до оспоравања и потискивања, сходно променама у историјском, политичком и идеолошком контексту. Изузетно владање широком литературом из различитих области и увид у веома обимну грађу омогућили су ауторки да успешно превазиђе замке и странпутице, те да понуди анализе које ће хроничарске епске песме са југа Србије представити у новом светлу. Сегмент монографије окренут рубним књижевно-фолклорним феноменима окончава се поглављем *Путем славе Јована Маговчевића на граници између усмене и писане књижевности*.

Завршно поглавље монографије „*Олујаци*“ *Иве Андрића – преображавање традиције и усменокњижевног модела* окренуто је проблемима функције фолклора у елитној култури. Данијела Поповић Николић у овом Андрићевом делу препознаје традиционалне представе о оностраном (детаљи у карактеризацији ликова, концептуализација простора и времена и сл.), трансформисане, разуме се, у складу са специфичности-

ма индивидуалне поетике ствараоца, те се посебно бави и фолклорним моделом *удаје на далеко*.

Важну допуну монографији даје прегледно урађен индекс појмова, који ће, несумњиво, заинтересованом читаоцу понудити могућности специфичних начина кретања кроз текст. О ширини истраживачког захвата сведочи, коначно, и обимна библиографија, која обухвата студије из низа хуманистичких дисциплина на различитим језицима.

Циљеве истраживања Данијела Поповић Николић дефинисала је у *Уводу*, а они су се, како каже, тицали потребе да се „појава унутар пост-фолклорних тенденција макар привремено врати у фокус истраживача, макар елементарним увидима у њено постојање и функционисање, како би се подстакла систематска, интердисциплинарна истраживања и допринело комплетнијем увиду и бољем познавању ове књижевне појаве“ (Поповић Николић 2022: 9). Ипак, резултати овако скромно најављеног задатка у монографији су вишеструко надмашени. Књига *На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе* без сумње ће представљати важан и незаобилазан темељ и путоказ за будућа фолклористичка проучавања (и не само она најуже усмерена на феномене наивне литературе и њима блиске појаве).

Смиљана Ђорђевић Белић /Smiljana Đorđević Belić
Институт за књижевност и уметност, Београд/
Institute for Literature and Art, Belgrade
E-mail: smiljana78@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-8211-5108>

Примљено/Received: 21. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 22. 11. 2023.

Приказ

Идентитетске основе наивне уметности Словака у Србији

Гордана Благојевић, *Словачко наивно сликарство у Србији. Етно-антрополошка студија идентитетских пракси* (друго, допуњено издање). Ковачица: Фондација Бабка Ковачица, 2023, 275 стр.

Недавно је изашло из штампе друго, допуњено и прво папирно издање књиге Гордане Благојевић, научне саветнице Етнографског института САНУ, *Словачко наивно сликарство у Србији. Етноантрополошка студија идентитетских пракси*. Прво издање књиге објављено је на српском језику 2014. године, на ЦД-у, са мањим бројем илустрација. За њега је ауторка 2015. године награђена златном медаљом за креативност Светске организације за интелектуалну својину, са седиштем у Женеви, у оквиру категорије за истакнуте радове у области друштвено-хуманистичких наука. Следеће, 2016. године изашао је превод књиге на словачки, а 2018. на енглески језик и оба су објављена на ЦД-у. Преводе монографије финансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије. Текуће 2023. године, на 66. Међународном београдском сајму књига ауторки је за друго издање књиге додељено признање Удружења ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Србије (УЛУПУДС) за издавачки подухват године – књига на три језика у три књиге.

Како сазнајемо на почетним страницама монографије, за потребе њеног настанка вршена су истраживања у банатским местима Ковачица (где су Словаци насељени 1803. године) и Падина (где су насељени 1806. године). У тим местима припадници словачке националне мањине чине већину становништва, а од средине XX века до данас у њима је стварало и излагало на изложбама више од 60 сликара. Осим поменутих, истраживања су обухватила и друга места у Србији у којима живе и раде словачки уметници: Арадац, Јонашек, Гложан, Панчево, Хајдучица и Стара Пазова. Захваљујући наивном сликарству Ковачица је постала симбол наивне уметности Словака, као што је Опарић симбол српске наиве, Уздин румунске, а Хлебине хрватске (зачетих пред Други светски рат, а развијаних после њега).

Ова монографија, осим предговора, садржи студију у којој ауторица наивно сликарство Словака у Србији посматра као извор за проучавање етничког и културног идентитета; казивања о животу и стваралаштву 65 сликара (било да је реч о аутобиографским „исповестима“ самих сликара или, у случају да они нису живи, чланова њихових породица, рођака и сарадника); интервју са Павелом Бапком, оснивачем Галерије „Бабка“; списак литературе употребљене за настанак монографије; резиме на енглеском језику; биографију ауторице; извод из рецензије др Мирославе Лукић Крстановић, научне саветнице Етнографског института САНУ.

На основу анализе ликовних садржаја и интервјуа са сликарима, ауторица посматра како припадници словачке заједнице у Србији представљају себе и саму заједницу. Тако је проучавајући наративе и уметничка дела као врсту ликовног наратива показала да они садрже приче о личном идентитету сликара, њиховом породичном, завичајном (сеоском) и националном (словачком) идентитету, али и елементе ромске и јапанске културе, са којом су сликари дошли у додир путем излагања својих радова, као и о тржишном идентитету и изложбама који, преко купаца, галериста, њихових наруџбина и коментара, усмеравају сликаре. У целини посматрано, истраживање је показало да сликарство за сликаре углавном представља личну потребу, задовољство и одмор, а купцима, који посматрају слике, причињава осећај мира и радости. Осим тога, преко ових ликовних дела Словаци се на колективном плану представљају у јавном простору. Захваљујући изложбама у земљи и иностранству прича о њима обилази свет. У прилог томе најбоље сведочи чињеница да је Павел Бабка у протеклих 20 година организовао више од 120 изложби у градовима широм света, као што су Брисел, Беч, Лондон, Париз, Рим, Берлин, Женева, Мадрид, Виљнус, Краков, Атина, Шангај, Токио и други. Имајући у виду бројност сликара, квалитет и кван-

титет њихових радова, ауторица је с правом закључила да ово наивно сликарство сведочи о културном наслеђу словачке националне мањине у Србији и да је важан део светске нематеријалне културне баштине.

У намери да установи чиниоце који су утицали на масовно ба-вљење наивном уметношћу код Словака у Ковачици и Падини, ауторица је истакла три момента. Најпре сматра да су први сликари у Ковачици били обични људи, који су се бавили обрадом земље и гајењем стоке, дакле, били су сличног или истог образовног нивоа и друштвеног положаја као и већина људи у њиховој средини. Међу њима је постојала одређена позитивна конкуренција у сликању, тим пре што су били комшије, рођаци и пријатељи. Други чинилац је шира позитивна друштвена прихваћеност, што значи да је сликаре прихватила не само њихова средина него, касније, и светска културна јавност. Трећи елемент који је утицао на омасовљење сликарства је економска исплативост, медијска популарност и путовања на изложбе и, у вези са тим, упознавање других људи и култура.

На основу интервјуа урађених са сликарима или члановима њихових породица могу се досегнути корени ове уметности. Фрагменти појединих интервјуа показују да је она у заметку била иманентна овом становништву још у предсликарско време. Те корене можемо препознати у осликавању тањира, дрвених оквира за прозоре и других делова покућства, виноградарских колиба, у појединим облицима домаће и занатске радиности, као што су, на пример, вез и ћурчијски и молерски занат. Тако се део мотива који су већ били познати у тим делатности-ма у одређеном, погодном тренутку, кад су то омогућиле технолошке и општије друштвене прилике и када је сазрео интерес за сликање, „преселио“ на другачије, сликарске подлоге (платно, стакло, шперплоче и друге), насликане уљем, темпером, дрвеном бојом или другим бојама, и временом обогатио обиљем мотива из свакидашњег и обредног живота сликара и словачког становништва уопште.

У настојању да се укаже на основне вредности ове студије треба назначити да је ауторица формирала одговарајући теоријско-методолошки приступ који је био у стању да одговори на потребе истраживања наивног сликарства Словака у Србији и његових идентитетских пракси. Ради се о разумевању етнолошког и антрополошког приступа, са елементима историографског, биографског и значењског приступа, који су омогућили препознавање више нивоа идентитета у животу и стваралаштву сликара. Студија се заснива на бројним теренским истраживањима, у којима је обављено 65 интервјуа о животима сликара и њиховом стваралаштву, са једне стране, и на употреби одговарајуће, одабране домаће и стране литературе, са друге стране. При том, можда више

од свега, треба указати на чињеницу да је ауторица, понукана искуствима Стјурта Платнера, проучавању уметничког стваралаштва приступила посматрајући целокупно животно искуство сликара и друштвени контекст у коме они живе и стварају (не „само“ естетске вредности стваралаштва), док се у операционализацији тог приступа послужила сазнањима појединих домаћих аутора о истраживању животних прича и биографског метода уопште. То је отворило не само могућност потпунијег проучавања живота и рада сликара него и појединих ликовних елемената у њиховом стваралаштву, као што је, на пример, употреба боје – тако су девојке и млађе жене обично насликане у одећи виднијих и шарених боја, старије представљене у тамнијој одећи, док обредне прилике захтевају боју одеће примерену празнику. Ово издање књиге илустровано је значајним бројем фотографија уметничких дела и оних које сведоче о животу и раду сликара. Као једна врста прегледа наивне уметности Словака у Србији, писано јасним стилем и са осећајем мере, оно ће добро доћи свим учесницима тог сликарског „покрета“, њиховим породицама, наследницима, рођацима, пријатељима и суграђанима, истраживачима и љубитељима наивне уметности, као и широкој читалачкој публици која прати дешавања на културној сцени.

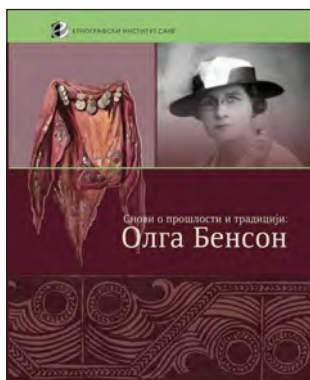
Бранко Ћупурдија / Branko Ćupurdija
Универзитет у Београду, Филозофски факултет /
University of Belgrade, Faculty of Philosophy
E-mail: cupurdija.d.branko@gmail.com

Примљено/Received: 22. 10. 2023.
Прихваћено/Accepted: 24. 10. 2023.

Приказ

Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон

Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон, Ур. Љиљана Гавриловић. Београд: Етнографски институт САНУ, 2019, 499 стр.

Године 2019, у издању Етнографског института САНУ, објављена је публикација *Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон*, коју је уредила Љиљана Гавриловић. Реч је о репрезентативном каталогу истоимене изложбе посвећене руској академској сликарки Олги Бенсон, која је у Етнографском институту САН радила као фолклорни сликар (1947–1950). Ову импозантну двојезичну публикацију (српски / енглески) – која је 2021. године понела Награду Етнографског института САНУ 2020–2021. за резултате у етнолошким и ан-

трополошким истраживањима – чине два ауторска текста (*Олга Бенсон – животна прича заборављене уметнице*, кога потписује Биљана Миленковић Вуковић, и *Олга Бенсон: прича о затуреном благу*, из пера Љиљане Гавриловић) и каталог целокупне Етнографско-фолкорне збирке Етнографског института САНУ (у којој је депоновано преко пет стотина радова Олге Бенсон), коју је каталогски обрадио Милан Томашевић. Укупан обим публикације је 499 страна.

Први ауторски текст резултат је вишегодишњег рада Биљане Миленковић Вуковић, библиотекарске саветнице Етнографског института САНУ, на прикупљању података о животу и професионалном раду руске уметнице. Како сама ауторка наводи, „проналажење података о животу и раду у родној Русији, Краљевини СХС/Југославији и најзад у САД, да би се што свеобухватније приказао уметнички и интелектуално свестран живот једне жене, представљало је прави истраживачки подухват“ (стр. 59). Животну и професионалну причу „заборављене уметнице“ – која почиње крајем 19. века у Маргилану, граду у Туркестанској области Централне Азије, а завршава се у Лос Анђелесу 70-их година прошлог века – ауторка веома читко и живописно приказује у шест поглавља: *У Царској Русији (1887–1919)*, *У Јужној Србији (1920–1939)*, *Бео-*

градске године (1939–1950), IN MEDIAS RES, У Сједињеним Америчким Државама (1952–1977) и Трагом истраживања. Ауторка је уложила изванредан напор да на основу (релативно) оскудне доступне грађе што подробније прикаже развојни пут Олге Бенсон као академске (касније фолклорне) сликарке, те детаље из њеног приватног живота. На преко 60 страница текста приказани су почеци интересовања Олге Бенсон за сликарство у родној Русији, њено пресељење у Скопље, потоњи прелазак у Београд и ангажман на позицији фолклорног сликара у Етнографском институту САН, те емиграција у Сједињене Америчке Државе због неадекватних услова живота у југословенској престоници. Овако представљен животни и професионални пут руске академске сликарке пружа значајан извор података не само о ликовном опусу Олге Бенсон већ и о родним релацијама, послератним друштвеним приликама, односу стручне и научне јавности према „документима прошлих времена“ итд.

У другом ауторском тексту проф. др Љиљана Гавриловић, научна саветница Етнографског института САНУ, колекцију цртежа и акварела Олге Бенсон која се депонује у Етнографском институту САНУ посматра и теоријски интерпретира: 1) као визуелне репрезентације етнографских података, 2) као илустрације онога што је на терену забележено речима, те 3) као независна документа која сама по себи носе информације. У уводном поглављу под називом *Мало историје* ауторка се враћа на крај 18. века – конкретније, у период енциклопедизма, када је успостављена пракса да се разноврсно знање, сакупљено на истом месту, објасни и цртежима као јасним и прецизним начином преношења информација – како би подсетила на почетке примене цртежа у етнологији / антропологији. Даљи развој етнографског цртежа као алата за документовање теренског искуства (уз успоредбу са фотографијом, која временом узима примат у корпусу теренске грађе) прати све до краја 80-их година 20. века, када долази до „(ауто)рефлексивног заокрета и критике дотадашњих начина писања антропологије“ (стр. 81). *Гледано, доживљено, забележено, објављено* је друго поглавље, у коме се дискутује о степену подударности етнографског цртежа и посматране стварности, те се уводи појам редуције, који подразумева смањење корпуса информација о „живљеном искуству“. На српске етнографске сликаре (почев од Николе Зеге, учитеља лепих вештина који је био запослен у Етнографском музеју од његовог оснивања 1901. године, па надаље), те место етнографског цртежа у домаћој науци, ауторка се осврће у трећем поглављу – *Етнографски сликари и српска етнологија са половине 20. века.* Олги Бенсон, последњој фолклорној сликарки формално запосленој у институцијама надлежним за проучавање

народне културе у Србији, посвећено је четврто поглавље – *Олга Бенсон: крај епохе*. У њему се садржина цртежа руске сликарке насталих у периоду њеног ангажмана у Етнографском институту САН посматра као рефлексија теоријских и методолошких оквира у којима су се одвијала оновремена етнографска истраживања. У петој целини овог ауторског текста (*Цртање прошлости као антиципација (дисциплинарне) будућности*) изнета су, из угла савременог дисциплинарног дискурса, промишљања целокупног ликовног опуса Олге Бенсон као „истински дељене антропологије“ (стр. 113). С обзиром на то да цртежи, како ауторка наводи, „причају много слојевитије и прецизније обликоване приче о стварности којом се свакодневно бавимо него што то можемо да постигнемо само текстом и фотографијом“ (стр. 117), у завршном делу рада – *Олга Бенсон и ми* преиспитује се могућност / оправданост поновне употребе цртежа у савременој етнологији и антропологији.

Посебан део монографије представља каталог у коме је приказана целокупна Етнографско-фолкорна збирка Етнографског института САНУ. Радови Олге Бенсон – којих је преко пет стотина – изложени су редом који је преузет из Књиге инвентара Етнографског института САНУ (од броја 1 до броја 527). Сви термини, укључујући етнониме, наведени су онако како су коришћени средином 20. века, у време када је Олга Бенсон са првим истраживачким тимовима Етнографског института САН упућена на терен (и „у народ“). Завршни / каталогски део публикације пружа визуелни увид у стваралаштво руске академске сликарке, те приказује његову разнородност у ликовном, тематском и просторном смислу. Акварел, цртеж оловком, темпера и туш су технике којима је Олга Бенсон документовала теренско искуство. У различитим форматима забележени су архитектура, вињете, ентеријери, занатска делатност, кројеви, музички инструменти, обредни хлебови, одећа, орнаменти, покућство, портрети, привредна делатност и привредне зграде. Увидом у податке који су наведени испод фотографија може се закључити да су источна Србија, Косово, Скопље, Шумадија и околина Београда били интересна подручја, у којима су по оснивању Етнографског института САН вршена систематска и планска проучавања насеља и порекла становништва, народног живота, обичаја и веровања, као и фолклора у нашој земљи и код наших народа. У каталогском делу публикације приказани су и радови који су настали током канцеларијског ангажмана Олге Бенсон у Етнографском музеју у Београду.

Публикација *Снови о прошлости и традицији: Олга Бенсон*, чије је издавање подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС и Министарство културе и информисања РС, представља важну и успелу систематизацију (са)знања о етнографском цртежу као мето-

долошком средству, што је чини изузетно значајним подухватом како за науку, тако и за ширу јавност. Допринос ове публикације може се читати на више нивоа. Најпре, јавности се по први пут представља лична и професионална биографија фолклорне сликарке Олге Бенсон, са акцентом на праксу њеног ангажовања у институцијама које су се професионално бавиле етнографским истраживањима. Такође, вредна је и сама намера да се, у контексту савремене етнологије / антропологије, преиспитају карактеристике, улога и значај визуелне грађе као извора за етнографска истраживања, као и њихова равноправност са свим осталим начинима прикупљања информација о култури у прошлости и садашњости. Теоријске експликације у овој публикацији добијају нову димензију: јавности је веома читко и разумљиво разјашњен начин на који се, у времену када је збирка настајала, у оквиру етнологије систематски бележило оно што је сматрано важним аспектима традиције пре широке доступности колор фотографије, као и однос визуелног материјала који је у том процесу настајао према етнографским истраживањима. Репрезентативни студијски каталог колекције, односно приказ целокупне збирке радова Олге Бенсон која се депонује у Етнографском институту САНУ, представља изузетно колоритну илустрацију различитих „прича“ о традицији и, до овог тренутка, „невидљиву“ документацију чини доступном најширој јавности.

Бојана Богдановић / Bojana Bogdanović
Етнографски институт САНУ, Београд/
The Institute of Ethnography SASA, Belgrade
E-mail: bojana.bogdanovic@ei.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-5612-9389>

Примљено/Received: 07. 09. 2023.
Прихваћено/Accepted: 09. 09. 2023.

Приказ

Зборник *Савремена српска фолклористика XI*

Савремена српска фолклористика XI, Ур. Смиљана Ђорђевић Белић, Данка Лајић Михајловић и Биљана Сикимић. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ – Лозница: Центар за културу „Вук Караџић“ – Тршић: Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“, 2022, 441 стр.

Зборник *Савремена српска фолклористика XI* објављен је 2022. године у издању Удружења фолклориста Србије, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду, Центра за културу „Вук Караџић“ у Лозници и Научно-образовно културног центра „Вук Караџић“ у Тршићу. Овом интердисциплинарном зборнику, који су уредиле др Смиљана Ђорђевић Белић, др Данка Лајић Михајловић и др Биљана Сикимић, допринело је двадесет девет стручњака из области фолклористике, етнологије, антропологије, етномузикологије, етнокореологије, народне књижевности, лингвистике и правних наука, који долазе из шест земаља (Србије, Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније, Румуније и Русије). Зборник обухвата двадесет и три студије (осамнаест ауторских и пет коауторских), излагане на истоименој научној конференцији, одржаној од 1. до 3. октобра 2021. године у Тршићу. Радови су подељени у шест тематских целина, од којих су прве четири посвећене нематеријалном културном наслеђу (у даљем тексту: НКН), а последње две савременим теренским истраживањима и усменом фолклору.

Богатом корпусу монографија и радова који се баве нематеријалним културним наслеђем може се придодати и први део овог зборника, који обухвата шеснаест радова посвећених управо овој теми. Две деценије од доношења Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа (2003), којом су дефинисана одређена административна правила и процедуре у вези са евидентирањем елемената НКН и успостављањем система њихове заштите, стручњаци су могли да ре-

капитулирају остварене резултате и да кроз различите примере изнесу искуства институционалног деловања у више земаља. Читањем ових радова стиче се утисак да су бројна питања и проблеми у вези са НКН још увек отворени и да и даље постоји широк простор не само за прецизније дефинисање основних концепата већ и за унапређење читавог система заштите НКН у различитим земљама.

Зборник отвара тематска целина под називом *Теоријски приступи нематеријалном културном наслеђу*. Мирослава Лукић Крстановић (*Програмирање нематеријалног културног наслеђа: праксе, знања и формати*) и Милош Матић (*Проблем идентитета заједница у домену нематеријалног културног наслеђа*) доносе своја запажања о примени концепта НКН, начину употребе Конвенције и њених инструмената, а затим отварају питање улога „носилаца“ у стварању Националног регистра. Док се рад Мирославе Лукић Крстановић већином односи на пример Србије, указујући на конфронтацију између административних стратегија и научних проблематизација, рад Милоша Матића се више усмерава на проблем идентитета заједница, уз закључак да концепт очувања НКН више продубљује разлике међу заједницама (друштвима) него што доприноси очувању идентитета. Адела Пукл и Ања Јерин у раду *Vloga nosilcev pri nastajanju registra nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji* указују на важност примене „bottom-up“ приступа, као и на значај сарадње експерата и носилаца НКН, која је незаобилазна у формирању Националног регистра. У последњој студији Вања Павићевић (*Нематеријално културно наслеђе: између правне теорије и живе традиције*) анализира везу између НКН и права, наглашавајући важност постојања и дефинисања правног оквира, уз примену мултидисциплинарних инструмената заштите.

У оквиру друге тематске целине – *Домени нематеријалног културног наслеђа*, Наила Церибашић (*Музика као aide-mémoire програма нематеријалног културног наслеђа: питања репрезентације, поседовања, одрживости и експертисе*), Данка Лајић Михајловић (*Очување музичког наслеђа у Србији: компетенције, менаџмент и мониторинг*), Селена Ракочевић и Здравко Ранисављевић (*Традиционални плес у Србији: између нематеријалног културног наслеђа и савременог стваралаштва*) и Барбара Иванчић Кутин (*Govorjeno (ustno) jezikovno izročilo v slovenskem registru nesnovne kulturne dediščine in odnos domačinov na primeru vpisanih enot z bovškega*) доносе драгоцене увиде из сфере музичког, плесног, као и језичког наслеђа, које у Конвенцији није препознато као засебан домен, што је повод за разматрање тога како се и уз помоћ којих инструмената у будућности можемо односити према овом недостатку.

Трећа тематска целина, насловљена као *Национална искуства у очувању нематеријалног културног наслеђа*, пружа увид у примере из Босне и Херцеговине, Русије и Јапана. Ауторке радова Јеленка Пандуревић (*Нематеријално културно наслеђе: научноистраживачка пракса и административни аспекти. Искуства из Босне и Херцеговине*), Олга А. Пашина (*Сохранение нематериального культурного наследия: российский опыт*) и Данијела Васић (*Заштита нематеријалног културног наслеђа у Јапану*) кроз конкретне примере отварају питања политике и праксе очувања НКН у различитим државама. У првом раду се разматра улога научне заједнице у процесу издвајања, дескрипције и номинације појединих елемената у сложеној државној организацији и недовољно јасно артикулисаном културној политици Босне и Херцеговине. Примена одредби Концепта за очување и развој нематеријалног културног наслеђа народа Руске Федерације (спровођење теренских и научних истраживања, објављивање њихових резултата, обука стручњака у области НКН, формирање електронског каталога НКН и др.) тема је другог рада, док је у последњој студији ове целине приказана политизација нематеријалног културног наслеђа кроз пример Јапана. Поменути радови темељно приказују сложеност административних стратегија, политике репрезентације и перцепције НКН.

Специфични изазови у очувању нематеријалног културног наслеђа наслов је четврте тематске целине, која обухвата пет радова. Они показују са којим се све изазовима и проблемима стручњаци суочавају како при упису неког елемента у Регистар НКН тако и у вези са одрживости већ уписаних елемената. Рад који отвара ово поглавље јесте *Певање уз гусле у доба пандемије: о проблемима одрживости нематеријалног културног наслеђа* ауторке Смиљане Ђорђевић Белић, која анализира текстове песама изведених уз гусле насталих током пандемије коронавируса. Као елемент који је 2018. године уписан и на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства, „певање уз гусле“ је добар пример трансформације неког елемента у новим друштвеним околностима. Питања која ауторка покреће – до које мере су прихватљиве промене неког елемента, ко су ауторитети који описане промене верификују као (не)прихватљиве, како се промене процењују као повољне или неповољне за видљивост елемента у широј заједници – јесу неизоставна питања, која би се могла поставити и у многим другим примерима. Следе радови Александра Павловића (*Покладна свадба у Штрпцу: разговор са „Краљевићем Марком“*) и Ирене Медар Тање и Иване Дојчиновић (*Бањалучка кера: културно наслеђе Републике Српске*), у којима је изложена грађа прикупљена путем интервјуа/анкете са носиоцима НКН, на основу које се реконструише континуитет, односно

трансформација уписаних елемената са подручја Косова и Метохије и Републике Српске. Последња два рада, аутора Марка Стојановића (*Гуча: дуг пут до заштите нематеријалног културног наслеђа*) и Биљане Сикимић (*Критична места заштите нематеријалног културног наслеђа Србије*), доносе интересантну и врло важну „инсајдерску“ перспективу – из рада Комисије за упис елемента у Регистар нематеријалног културног наслеђа у Србији. Стојановић се бави примером „Драгачевског сабора трубача“ у Гучи, указујући на тешкоће које су пратиле упис овог елемента у Регистар, док се Биљана Сикимић усмерава на оне елементе који нису били прихватљиви из угла етике и позитивног права, из сфере породичне приватности, спорног континуитета и одрживости.

Последње две тематске целине у вези су са истраживањима традиционалне културе и савременом фолклористиком. У првој од њих, под насловом *Савремена теренска истраживања*, Валентина Питулић (*Обредни хлебови у традиционалној култури Срба на Косову и Метохији*) анализира улогу обредних хлебова у свакодневном животу у време календарских празника и у обредима животног циклуса на Косову и Метохији. Истраживање карашевских овчарских обичаја који се полако губе приказано је у раду Михаја Радана и Миљане-Радмиле Ускату *Karaševski ovčarski običaji nekad i sad: od redukcije do nestanka ovčarskih tradicija*. Изложена грађа у овом раду прикупљана је од осамдесетих година двадесетог века, што је омогућило ауторима да у дијахронијској перспективи сагледају промене ових обичаја, као и да утврде заједничке елементе у пастирским обичајима Карашевака и банатских Румуна. Последња студија овог поглавља *Из историје сабирања фолклора влахов и румын долине Тимока*, чије су ауторке Наталија Г. Голант и Марија М. Рижова, прати историјат прикупљања и публиковања фолклорних текстова Влаха и Румуна у Тимочкој Крајини.

Последње, шесто поглавље – *Усмени фолклор: нова читања* састоји се од пет радова. У свом раду *Огонь и вода в славянской символике сновидений* Александар В. Гура анализира односе симболике ватре и воде, њихове међусобне утицаје, комбинације и мешања, који су дубоко укорењени у језику и култури, што омогућава идентификовање универзалних културних значења. У раду *Са позиција књижевне и социјалне маргине: наивца у избеглиштву* Данијела Николић Поповић представља резултате истраживања ауторских текстова песника наивца избеглог са простора Косова и Метохије 1999. године. Анализирајући доминантне мотиве и употребу фолклорне грађе у његовом стваралаштву, ауторка закључује да је наивно стваралаштво одређено „ауторском позицијом и несумљивом зависношћу од интересовања, способности и статуса који аутор има у оној заједници у којој борави“ (стр. 386). Тумачење усмених

наратива, пре свега културно-историјских предања и животних прича, кроз призму Фукоових теоријских поставки изнетих у књизи *Надзира-ти и кажњавати*, представља иновативан приступ фолклорној грађи, који Ана Јањић излаже у раду *Свевидеће око Паноптикона: један поглед на усмену нарацију*. Следи рад Марине Младеновић Митровић – *Веселин Чајкановић као приређивач збирке „Српске народне приповетке“ (1927)*, у коме се ауторка бави Чајкановићевим избором фолклорне грађе из Архива САНУ приликом приређивања поменуто збирке. Ауторка осветљава врсту измена које је Чајкановић направио, а његов приређивачки поступак сагледава у односу на целокупну рукописну грађу. Зборник се завршава радом *Осврт на полемику поводом објављивања „Црвеног бана“* Александре Миљановић, у коме ауторка разматра полемику која се крајем седамдесетих година двадесетог века водила у листу Политика између приређивача пете књиге *Српских народних пјесама из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића* и приређивача књиге *Црвен бан*. Кроз приказ ове полемике ауторка разматра питања ауторства, односа према еротском у фолклору и тога какво је место полемике у књижевности данас.

Значај зборника *Савремена српска фолклористика XI* огледа се, пре свега, у доприносу истраживањима из домена нематеријалног културног наслеђа и фолклористике. Он се види кроз могућност компарације примене Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа или изазова са којима се суочавају стручњаци у домену очувања НКН у различитим земљама, затим у указивању на непрепознате аспекте појединих проблема, покушаје увођења иновативних приступа истраживању или интерпретацији фолклорне грађе, као и у критичком преиспитивању самих аутора и представљању сопствених дилема. Разноврсност тема, коренито критичко промишљање урађеног, мултидисциплинарност и интернационалност овог зборника препоручују га научницима садашњих и будућих истраживања сличних тема.

Биљана Анђелковић / Biljana Andelković
Етнографски институт САНУ, Београд /
The Institute of Ethnography SASA, Belgrade
E-mail: biljana.andjelkovic@ei.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-9889-5719>

Примљено/Received: 05. 09. 2023.
Прихваћено/Accepted: 07. 09. 2023.

Приказ

На путу стратегија (о)чувања наслеђа и идентитета

Насљеђе и идентитет(и), Приредила Јеленка Пандуревић. Бања Лука: Центар за фолклористику и студије културе – Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, 2022, 439 стр.

Зборник *Насљеђе и идентитет(и)* исход је научног скупа одржаног 3. и 4. децембра 2021. године у Бањој Луци, у организацији Универзитета у Бањој Луци – Катедре за србистику Филолошког факултета и ЦЕФИСК-а (Центра за фолклористику и студије културе), а на предлог Министарства просвете и културе Републике Српске. Идеја скупа, на коме је учествовало више од тридесет научних радника са простора Републике Српске и Републике Србије, била је размена гледишта у вези са темама наслеђа у домену језика, књижевности, културе уопште, те темама идентитета, са акцентом на национални идентитет. Посебно важну димензију конференције чинила су питања стратегија за заштиту и очување нематеријалног културног наслеђа (у наставку НКН). Области које су најављене позивним писмом односиле су се на НКН, потом на српски језик и књижевно наслеђе, те на стару и ретку књигу. Концепција зборника, који је уредила проф. др Јеленка Пандуревић, редовни професор Филолошког факултета у Бањој Луци, заснива се на брижљивом увиђању тематских сличности студија и пажљивом праћењу њихових идејних матрица. Будући да се многи радови тематски и идејно преламају кроз назначена поља – у сопственим оквирима и према другим истраживањима, веће целине нису издвојене.

Зборник садржи 24 рада, а њихова повезаност уочава се већ у низу почетних текстова, превасходно усмерених на тумачења НКН, са акцентом на сагледавање и преиспитивање Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа из 2003. године. Првим радом – *Смањивање културе. Редуccionизам као фактор односа према нематеријалном културном наслеђу* Милош Р. Матић издваја административни, научни и економски редуccionизам Конвенције, полемич-

ки подвлачећи бирократизацију у приступу појединим феноменима наслеђа, инсистирање на форми која понекад доводи до манипулација и угрожавања диверзитета, на коме Конвенција инсистира. Додатно, економски редуccionизам прети да политизацијом у време неолибералног капитализма комерцијализује наслеђе, посматрајући га кроз тржишне погодности, уз инстантизацију културе. Говорећи о вези наслеђа и националног идентитета, Слободан В. Владушић у тексту *Нематеријално културно наслеђе у доба глобализације*, заснованом на пленарном излагању на скупу, подвлачи важност тзв. *архива националних прича*, који обликује српски национални идентитет (апсолутни), базиран на косовском завету. Овакав концепт дестабилизује се почетком 21. века под утицајем антихуманистичког *мегалополиса*, који настоји да укине колективно, инсистирајући на пуком биолошком постојању, чиме се поништава и наративно и културно наслеђе. Аутор наводи низ предлога – стратегија (државе и појединца) за избављење из замки мегалополиса, а зарад очувања националне идентитетске позиције.

На основу пленарног излагања сачињен је и рад Данке Р. Лајић Михајловић – *Научници као део мреже за очување нематеријалног културног наслеђа у Србији: искуства етномузиколога*. Овом студијом указује се на комплексну улогу научне заједнице у процесу очувања НКН, на место научника у односу на поставке Конвенције и система Републике Србије, као и на његову амбивалентну позицију између носилаца наслеђа и представника научне заједнице, што је показано на примеру рада на елементу Певање уз гусле (чиме су покренута и питања етичности и одговорности научника). Четврти је рад *Проучавање и заштита нематеријалног културног наслеђа Републике Српске* Ирене Л. Медар Тање, у коме се приказује сложеност питања културног наслеђа Републике Српске услед специфичне државне организације Босне и Херцеговине, те расподеле надлежности државних и ентитетских институција у заштити НКН. Сачињен је преглед НКН у Републици Српској и предочена стратешка решења, уз истицање утицаја и активности академске заједнице. У раду Данијеле М. Филиповић – *Имплементација конвенције о очувању НКН у Републици Србији – улога националног регистра НКН у Етнографском музеју у Београду* указано је на примарну важност Националног регистра НКН. Предочена је легислатива у вези са применом Конвенције у Републици Србији и институционалним уређењем заштите НКН као дела културног наслеђа. Подвучена је улога носилаца и „живог наслеђа“, те назначени видови и стратегије његовог (о)чувања. Текст је објављен на енглеском језику, у Пољској, а овде се, услед тематске блискости, представља у ауторском преводу. Следи студија Неде Ј. Живак – *Очување културног идентитета мјеста – стратешки интерес просторног планирања*, која изучава активности просторног планирања

преко политике културног идентитета. Будући да су места одређена културним, индивидуалним и социјалним особеностима, отвара се питање како савремени развој и планирање простора интегришу све ове карактеристике, узимајући у обзир поглед „споља“, али и унутрашњу визуру становништва. Рад *Народно плетиво из Босне и Херцеговине – између архивске грађе и живог наслеђа* Јеленке Ј. Пандуревић приказује рукопис *Народно плетиво из Босне и Херцеговине* Милице Мирон. Занемарена, досад готово непозната грађа, похрањена у Етнографској збирци Архива САНУ, описана је и тумачена преко успостављања трајности идеја о женској еманципацији, уз указивање на могућности сагледавања овог корпуса кроз савремена истраживања, али и на његову вредност по себи, те неопходност заштите и очувања у домену НКН.

Сегмент зборника који тематизује улогу језика у контексту питања наслеђа и идентитета започиње студијом Биљане Љ. Сикимић под називом *Место и значај језика у нематеријалној културној баштини*, у којој се разматра (са)однос културне политике Унеска и националне политике појединих држава према језику, те диспропорције узроковане, између осталог, различитим тумачењем појединих чланова Конвенције. Посматра се статус језика у Републици Србији у односу на заштиту НКН и указује на друге регулативне оквире, попут Европске повеље о регионалним и мањинским језицима, као и на потенцијалне лингвистичке елементе за заштиту у домену НКН. Прилог Радмила Н. Маројевића, насловљен као *Идентитет српског језика и српског народа*, преглед је вишедеценијског проучавања представљаног у разноврсним публикацијама. Стога овај рад није категоризован, али садржи важну ревизију ставова о односу / јединству српског језика и идентитета, те померање ове релације у историјском и географском контексту. Будући да афирмишу актуелна питања језичке и, уопште, културне политике, поменуте идеје могу бити смернице за даља проучавања. Наредна два рада – Слађане М. Цукут и Драгомира В. Козомаре (*Језичко наслеђе у западним српским говорима (статус поста акценатске дужине)*) и Татјане Г. Трајковић (*Говор Косовског Поморавља кроз наративе о народним обичајима и веровањима*) повезује анализа елемената одабраних говора. У првој студији, на основу корпуса радова од седамдесетих година 20. века до данас, приказан је преглед бележења поста акценатске дужине у западним српским говорима. Закључено је да се неакцентовани квантитет у неким слоговима не редукује – напротив, његова појава шира је но у прошлости. У другој студији посматрају се транскрипти говора Косовског Поморавља (област призренско-тимочког дијалекта). Етнодијалекатска грађа (и сама, издвојено, вредна) која тематизује народне обичаје (за свадбу, славу, празнике) и веровања (о посту, кумству, итд.) послужила је као корпус за изучавања карактеристика говора Косов-

ског Поморавља, попут експираторног акцента, полугласника, специфичних облика деклинације и конјугације и др. У ширем смислу показала се апликативном за осветљавање везе културног и језичког наслеђа.

Означавајући историју књижевности као једно од упоришта националне културе – „идентитетско огледало“, Славко В. Петаковић у тексту *Идентитетска обележја дубровачке књижевности* посматра дистинкције визура Ватрослава Јагића и Ђура Шурмина и гледишта Стојана Новаковића у односу према маркирању дубровачке књижевности. Новаковић је као једини параметар прихватио језички, ван верских и државних, које су Јагић и Шурмин, са друге стране, тумачили као идентитетска обележја. Додатно, идеолошки оквири идеје југословенства формирали су књижевнотеоријски концепт неутемељен на научним принципима. Следи рад Ранка В. Поповића – *Српска поезија и православна духовност*, у коме се указује на везе поетике и идентитета преко тумачења елемената православне духовности као упоришта у поезији низа српских аутора, попут Петра II Петровића Његоша, Јована Дучића, Алексе Шантића, Лазе Костића, Момчила Настасијевића и других. Након историјата овог вида изучавања, анализа се усредредила на механизам стилске фигуре парадокса и жанр молитве, те на сагледавање српског културног идентитета као рефлекса византијско-словенске духовности. На ову временску тачку надовезује се рад *Јефимијин иконопис бола („Туга за младенцем Угљешом“)* Бошка Ј. Сувајџића, који широким компарацијама, интермедијално и интертекстуално, уз подвлачење синкретичности елемената посматраног корпуса, укршта запис монахиње Јефимије, која у лирској интроспекцији, ожалошћена, у „тамној аури материнског бола“ дарује диптих, са иконицом – инспирацијом за песму *Напуштена црква* Милана Ракића и ауторским остварењем *Јефимија исписује „Тугу за младенцем Угљешом“ на двострукој дрвеној иконици дарованој манастиру Хиландару*. Тиме се наслеђе сагледава у свеповезаности – временској, тематској, (ауто)поетичкој и културолошкој. Преко овог рада начињена је најава – отварање новог фрагмента зборника, који у своје средиште поставља старе и ретке књиге. У студији *Оно мало што посудих од Јова: мотив кушања и трпељивог испаштања у старој српској књижевности* Зорица С. Витић пише о амбивалентним тумачењима значења и идеје *Књиге о Јову*, како у доменима светоотачке литературе (код Светог Јована Богослова и Светог Јована Лествичника) тако и у византијским хагиографијама, све до дела српске средњовековне књижевности (код Доментијана, Теодосија, архиепископа Данила II, Димитрија Кантакузина, Григорија Цамблака) у којима се идентификују раније успостављени модели праведника. Следи рад Данијела М. Дојчиновића под називом *Гатарске врсте громовник и коледар у препису манастира Гомионице*, у коме је, из рукописне манастирске збирке,

досад недоступне широј јавности, анализиран и на крају текста приказан Псалтир из 17. века. У његов састав, како је проучавање показало, улазе библијски и богослужбени сегменти, али и, посебно занимљиво, гатарске врсте – громовник и коледар (из антике пренети у наше средњовековне текстове). Коауторски рад Миљане М. Матић и Маје М. Анђелковић – *Епиграфика и идентитет културног наслеђа: о откривању студеничког ктиторског натписа из 1208/1209. године* сагледава манастир Студеницу као извор српског културног наслеђа и идентитетског обликовања и у центар проучавања поставља ктиторски натпис манастира из 1208/1209. године, најстарији натпис овог типа на српскословенском језику. Његов изузетан значај најмање је двострук – то је историјско сведочанство, али и драгоцен документ о употреби српскословенског језика и ћирилице почетком 13. века. Додатно, вредност овог рада подвучена је досад необјављиваном грађом из архива конзерватора Милоша Јовановића о откривању натписа и раду на фрескама Богородичине цркве. У духу претходних, следи текст Вање Р. Шмуље – *О техници штампања Четворојеванђеља рујанског или мјесто Светислава Мандића у проучавању старог српског штампарства*, изложен на конференцији, али касније објављен у зборнику у част Светислава Мандића, те овде унесен уз сагласност ауторке и уредника. Предмет изучавања рада јесте Рујанско четворојеванђеље, ретка, недоступна књига, у науци означена као графички „неугледна“. У вези са таквим изгледом књиге историја српског штампарства бележи научне полемике, које су се кретале од уверења да је штампана помоћу целих, резаних плоча (ксилографски) до утврђивања да су при штампању ипак употребљена покретна слова (типографски). О значају истог поља говори и текст *Ћириличне горажданске књиге као свјетионици српске културе, историје и духовности*. Ауторка Биљана С. Самарџић подвлачи утицај Горажданске штампарије (друге српске штампарије, а прве у Босни и Херцеговини). Кроз рад у историјски тешким добима, употребом ћирилице и српскословенског језика у горажданским књигама, штампарија је важна за историју, културу и национални српски идентитет. Описивању *Збирке старе и ријетке књиге Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске* Јелена В. Јањић приступа историјски – преко објашњавања друштвеног контекста (не)могућности очувања, и синхроно, указујући на хетерогени садржај збирке, која, иако невеликог обима, инкорпорира књиге на многим језицима (попут латинског, српског, руског, немачког, енглеског, пољског, оријенталних језика и других). У даљем току зборника, радом *Књижевна оставштина Милана Т. Бањанина – стара и ријетка књига с краја 19. и почетка 20. вијека* Радославке Р. Сударушић, приповетке Милана Бањанина (учитеља, преводиоца и књижевника) проучавају се у контексту старе и ретке грађе, кроз историјске визууре и

васпитно-образовне улоге. Додатно, текстом се подвлачи локална боја и активност појединаца (нажалост, често заборављених) на пољу културног наслеђа.

Да друштвене и идеолошке околности делују на стваралаштво и наслеђе показује и Саша Д. Кнежевић, предочавајући у својој студији портрет Илије Дивјановића, гуслара, „пјевача испод Јаворине“, чије је виђење конструисано посредством различитих извора и вредносних судова, пониклих из сукоба Ватрослава Јагића и Стојана Новаковића (у којима је гуслар постао „жртва обрачуна“). Упркос етикетирању током 20. века, аутор Дивјановића, најважнијег сарадника Богољуба Петрановића, приказује као талентованог и иновативног, са циљем да покрене проучавања његовог певачког опуса. Рад је излаган на скупу, али је потом објављен у књизи *Велики пјевачи поствуковске епохе из Босне и Херцеговине*, те се овде налазе прилагођени, некатегоризовани сегменти. Зборник се заокружује радом Бојане М. Ласице, којим се анализира фолклористичка и етнографска грађа у часопису *Зора*, уз навођење сакупљача (аматера), оних који су желели да својим активностима допринесу култури памћења и културном идентитету. Прилог на крају зборника потписују Јеленка Ј. Пандуревић и Смиљана Ж. Ђорђевић Белић, приказујући исходе научноистраживачког пројекта *Занемарени архиви књижевног и културног наслеђа (2019–2022)*, чији је резултат, између осталог, темат објављен у *Књижевној историји* под називом *Фолклор НОБ-а. Изазов постсоцијалистичке и постјугословенске хуманистике*. Пројекат представља пример добре праксе у настојању научног сагледавања идентитета и културног наслеђа.

Како су показала проучавања, два појма из наслова зборника (вешто повезана), потврдила су своју нераскидивост и захтевају јасно усмерен, организован и промишљен приступ тековинама наслеђа и идентитетског осликавања. Разноликост радова указује на ширину проблемских поља, али и на то да су у приступу овим темама изузетно важне интердисциплинарност и стратегијска усмереност. Зборник *Наслеђе и идентитет(и)* бави се фундаменталним питањима не само науке већ националне и културне политике, која је неопходно изнова афирмисати и покретати.

Ана Јањић / Ана Janjić
Гимназија „Светозар Марковић“, Јагодина/
High School "Svetozar Marković", Jagodina
E-mail: ana.stankovic86@yahoo.com
<https://orcid.org/0009-0009-2045-4943>

Примљено/Received: 29. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 30. 11. 2023.

Приказ

Нови приступи истраживању паремија

М. Л. Ковшова, *Словарь собственных имен в русских загадках, пословицах, поговорках и идиомах*. Москва: Институт языкознания РАН, 2019, 352 стр.

М. Л. Ковшова, *Лингвокультурологический анализ идиом, загадок, пословиц и поговорок. Антропонимический код культуры*. Москва: Институт языкознания РАН, 2021, 400 стр.

Капиталне иновативне студије које би биле уско фокусиране на паремиологију, а затим, још уже, на традицијске и савремене загонетке увек су велики догађај у словенској фолклористици. Тако је славистика 2008. године доживела значајну научну прекретницу појавом монографије Савелија Сендеровича, посвећене морфологији загонетке,¹ а 2021. године у Љубљани је објављена монографија о словеначким загонеткама ауторке Саше Бабич.² Две монографије Марије Кавшове такође представљају значајну прекретницу у приступу загонеткама и паремијама у ширем смислу.

Марија Љвовна Кавшова (М. Л. Ковшова) научни је саветник одсека теоријске и примењене лингвистике Лингвистичког института РАН, руководилац групе лингвокултуролошких истраживања, признати

¹ Сендерович, С. Я. (2008). *Морфология загадки*. Москва: Языки славянской культуры.

² Babič, S. (2021). *Uganke na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

стручњак у области лингвокултурологије, опште и руске фразеологије, члан Фразеолошке комисије при Међународном комитету слависта. Аутор је монографија: *Семантика и прагматика евфемизмов. Краткий тематический словарь* [Семантика и прагматика еуфемизама. Кратак тематски речник] (2007), *Лингвокултурологический метод во фразеологии. Коды культуры* [Лингвокултуролошки метод у фразеологији. Кодови културе] (2012), *Семантика головного убора в культуре и языке. Костюмный код культуры* [Семантика покривала за главу у култури и језику. Одевни код културе] (2015). У коауторству са Дмитријем Борисовичем Гудковим објавила је тематске речнике: *Телесный код русской культуры: Материалы к словарю* [Телесни код руске културе: Грађа за речник] (2007) и *Словарь лингвокультурологических терминов* [Речник лингвокултуролошких термина] (2017), а коаутор је и неколико других лексикографских издања.

Лингвокултурологија се у руској лингвистици као дисциплина развија почевши од деведесетих година 20. века. Посебно се фокусира на истраживања фразеологије и методике наставе страних језика, а развијена је и у србистици у радовима Рајне Драгићевић и Тање Милосављевић, затим у студијама русиста Ларисе Човић, Ксеније Кончаревић, Вучине Раичевића, Марије Стефановић и других.

Речник личних имена у руским загонеткама, пословицама, изрекама и идиомима (2019) Марије Кавшове лексикографско је дело у форми специјализованог речника језика фолклора у најширем смислу. Снабдевано је ауторским уводом, списком условних скраћеница и ознака, уз коментар о примењеним принципима речничког описа личних имена у саставу паремија и идиома. Централни део књиге представља речник личних имена у руским паремијама и идиомима подељен према жанровима (лично име у загонеткама и лично име у одгонеткама у два „блока“; лично име у пословицама и изрекама; лично име у идиомима). Корпус руских загонетака чине сви најважнији класични фолклорни извори и савремене загонетке преузете са бројних интернет сајтова (<http://riddle-middle.ru/>, <https://deti-online.com/zagadki/>, <http://zagadka.yaxu.ru/>, између осталих). Слично је оформљен корпус руских пословица и изрека, а састоји се од најважнијих извора и грађе са интернета (фразеологизми који постоје на интернету у свом основном или трансформисаном облику и фразеологија компјутерског жаргона, социјалног жаргона који функционише у виртуелном свету гејмерског дискурса). Што се тиче трећег, фразеолошког дела речника – као његови извори послужили су сви руски фразеолошки речници, уз ауторкину личну картотеку.

Као „лична имена“ у речник су укључени антропоними, хрононими, митоними, хагионими, књижевни и историјски оними. Носилац одреднице је пуно име, а у наставку се наводе све његове потврђене из-

веденице, затим следи садржај одреднице која има троделну, посебно разрађену и сегментiranу структуру.

Овај огромни лексички материјал аналитички је обрађен у другом поглављу посебне монографије, о којој ће у наставку овог приказа бити више речи. Могућности употребе овог речника у фолклористици нису мале. Тако је, на пример, лично име *Варвара* у делу речника са загонеткама само антропоним (на пример: *Варвара* више амбара – „димњак“), али је у неким пословицама хрононим: „Варвара заварит, Савва засалит, Никола закуёт“. Ову пословицу прати ауторкин коментар да су у питању степени замрзавања, јер се Света Варвара слави 4. децембра по старом календару, Свети Сава 5. децембра, а Свети Никола 6. децембра. Пословица исте структуре, изграђена на међусобном хронолошком односу ова три хрононима, у српској традицијској култури има другачије тумачење, које Вук Караџић објашњава у својим *Српским народним пословицама*, а односи се на припрему и употребу обредног јела *варица* у культу плодности: „*Варвара* вари, Сав-Сава хлади, Никола куса. Или: *Варварица* вари, а Савица хлади, Николица куса. Варица се на Варин дан вари, на Савин дан хлади, а на Никољ дан једе; јер су та три свеца један за другим“. У одељку посвећеном личним именима у фразеологизмима постоји само једна потврда имена *Варвара*, и то преузета из разговорног језика: *любопытная Варвара* – „врло радознао човек“, која је у савремену употребу ушла преко познате руске дечје песмице Андреја Усачова (1958).

Монографија *Лингвокултуролошка анализа идиома, загонетка, пословица и изрека. Антропонимски код културе* (2021) Марије Кавшове има дводелну структуру. Наиме, у њој после обавезног списка условних скраћеница и ознака следе два велика поглавља. Прво је насловљено: *Лингвокултуролошка анализа идиома и паремија*, а подељено је у шест одељака: *Лингвокултуролошка упоредна анализа фразеологизама и културно-језичка слика света; Ка питању о културно-језичкој специфичности идиома и паремија; Културна референција идиома и паремија са одевним компонентама; Представе осећања и емоција у традиционалним загонеткама; Загонетност идиома и идиоматичност загонетка; Загонетке у медијима. Сличне представе и почетни смисао у идиомима и паремијама.*

Друго велико поглавље носи наслов *Лично име у паремијама и идиомима. Антропонимски код културе* и, заправо, представља аналитички део уз ауторкин речник објављен две године раније, о коме је било речи у првом делу овог приказа. Овај ономастички део монографије садржи пет одељака: *Лично име у језику и култури као предмет истраживања; Општа карактеристика личних имена у паремијама и идиомима; Културна референција онима. Типови личних имена у паремијама и идиомима. Антропонимски код; Лично име у идиомима и паремијама – индекс стереотипних представа; Лично име у традиционалном дискурсу. По-*

кушај полидискурзивне анализе. Монографију прате закључак и екстензивна литература. Као „лична имена“, и у монографији, као и у речнику, анализирани су антропоними, хрононими, митоними, хагионими, књижевни и историјски оними.

У најкраћим цртама, ова монографија би се могла дефинисати као историјско-етимолошка и културолошка анализа на руској фолклорној грађи, значајна за најмање три филолошке дисциплине: фолклористику, лингвистику (и посебно – лингвокултурологију) и ономастику. Основни циљ свог рада ауторка формулише као комплексно истраживање идиома и паремија у лингвокултуролошкој парадигми, односно као истраживање знакова две семиотичке области – језика и културе. Два су основна извора лингвокултурологије: етнолингвистички метод истраживања вербалних знакова у контексту традиционалне културе и когнитивна лингвистика.

Паремиолозима ће посебно значајно бити поглавље посвећено присуству загонетака у руским мас-медијима (110–128). Наиме, загонетке се често могу наћи у наслову или поднаслову неког публицистичког текста (заједно са паремијама и идиомима). У овој функцији се користе свима добро познате загонетке, које заједно са овом новом функцијом у медијима добијају и нови живот. У овом поглављу анализиран је низ конкретних примера, међу којима се запажа стратегија „буквализације“, чија је последица претварање загонетке у изреку.

Марија Кавшова се ослања на следеће теоријске постулате: властита имена (оними) немају директно значење у језику, али се активно користе за изражавање секундарних значења. Захваљујући овим својим квалитетима, оними, укључујући ту и антропониме као део идиома и паремија, претварају се у знакове језика културе – симболе, стереотипе, стандарде, митологеме. Оними делују као средство за уписивање својстава објеката и њихових условних представника; они кодирају вредности и антивредности које су у колективној свести повезане са именима личности и ликова из националне и светске културе. Корпус антропонима који поседују додатна културна значења представља антропонимски код културе.

У савременим загонеткама које се активно развијају као жанр, посебно на интернету, књижевни оними се користе за тестирање знања о књижевности за децу, о филмовима и цртаним филмовима. Бројне фразеолошке јединице са књижевним онимима имају функцију стереотипа и симбола. Тако је, на пример, лисица *Алиса* (када је реч о подмуклом и ласкавом преваранту) љубоморна попут *Отела*. Бројни идиоми са антропонимима су књижевни или филмски цитати.

У делу посвећеном проучавању историјских онима, ауторка, уз употребу имена стварних људи, бележи и примере употребе псеудо-

историјских онима у идиомима и пословицама, а постоје и „фантомски оними“, који именују стварне историјске личности, без неке логичне везе. Тако је, на пример, у руским пословицама име *Пушкин* постало клишетирани оним: *А ко ће платити, Пушкин?* Овакви фантомски оними се могу наћи и у еуфемизмима са формалном и шаљивом функцијом – рус. *Маркс твою Энгельс!*

У завршном делу своје монографије Марија Кавшова представља резултате иновативног искуства полидискурзивне анализе антропонима као дискурзивно обележених јединица у жанровима „народне уметности“. Поред пословица, изрека и загонетака, ту су и друге форме дечјег фолклора, као и жанрови „неофолклора“ (ауторкин термин) који постоје само на интернету: мимови, „демотиватори“ (слике са пародијским коментаром), „колачићи“ (рус. *пирожки*) – неримовани јамбски катрени са 34 слога који редовно садрже и неко лично име које се не пише великим словом, итд. У зависности од специфичности дискурса, најважније карактеристике антропонима манифестују се на посебан начин – њихова структура, позиције у тексту, однос формалних и семантичких функција, специфична, фикционална или генерализујућа референца, начини и степен испољавања културне референце, способност модификовања на основу контекста употребе и др.

Метод који је Марија Кавшова развила у својим лингвокултуролошким радовима омогућава да се утврде одлике употребе антропонима у статичним и динамичким облицима постојања жанрова и дискурса. Проучавање антропонима у статичкој перспективи подразумева систематизацију пословичних микродискурса према формалним и садржајним обележјима, њихову класификацију. Анализа динамичког аспекта заснива се на идентификацији комуникативних индикатора жанрова и дискурса (циљ, улоге учесника и други фактори: адресат – адресант, тактика, време, место и ситуација), језичке преференције дискурса у зависности од комуникативних околности, партиципације и невербалних елемената (гестова, слика и сл.).

И само једна напомена за крај: читаоцима би за сналажење у заиста обимној анализираној грађи од велике помоћи био регистар анализираних антропонима.

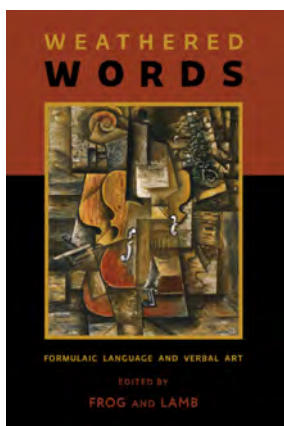
Биљана Сикимић / Biljana Sikimić
Балканолошки институт САНУ, Београд/
Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade
E-mail: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0009-0004-1196-3651>

Примљено/Received: 21. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 22. 11. 2023.

Приказ

Weathered Words

Frog and Lamb, William (eds.). 2022. *Weathered Words: Formulaic Language and Verbal Art*. Harvard University Press. 450 pages, paperback.

Trying to pin down the concept of *formula* has proven frustrating to many (if not most) scholars working on traditional verbal art. This is true for those scholars (like myself) who work primarily in the realm of Ancient Greek epic, where oral-formulaic theory (hereafter OFT) took its first steps, but perhaps even more so for those who have sought to adapt the methodology and findings of OFT to other traditions. More than sixty years after the publication of Lord's *The Singer of Tales*, this volume brings together a true cornucopia of perspectives and approaches to formulaic phraseology in verbal art, ranging from medieval Europe to contemporary South-East Asia, across a multitude of languages, cultures, and times. Fittingly, the contributors range from literary scholars working on texts that have been transmitted in writing, to linguists and folklorists conducting original fieldwork on living (and often endangered) oral traditions. Though Indo-European languages (and especially Germanic) are most strongly represented in the volume, readers will also find discussion of data from Turkic (Kyrgyz), Austronesian (Rotenese and Ifugao), and Finnic (Karelian), as well as classical Hebrew. If anyone had thought that the debate on formularity had become old and worn, this book will disabuse them of the notion. The volume consists of eighteen chapters. It opens with a prelude by the editors, Frog and Lamb, and it is organized into five sections: *Oral-formulaic Theory and Beyond*, *Methodological Approaches*, *Language and Form*, *Explorations at the Boundaries*, and *Constructing Worlds of Discourse*.

A Picasso of Perspectives on Formulaic Language by Frog and William Lamb

This clear and thought-provoking prelude opens with a concise history of OFT, tracking the study of formularity in oral poetry and other forms

of oral discourse, before presenting the structure of the volume and its contents, and picking out some important themes running through it. If this book is a mosaic, this chapter reveals how carefully the tiles have been made to fit. The historical overview discusses the long-standing divide between the study of formulaic units in verbal art and linguistics, which has come to be bridged only recently (and partially thanks to the seminar-workshop titled “Formula: Units of Speech, ‘Words’ of Verbal Art” held in Helsinki in May 2017 that provided the first spark for this volume). As an indicator of this new era, the work of linguists Alison Wray and Koenraad Kuiper is often cited in the volume (and Kuiper himself is among the contributors). Among the themes discussed are the role of metrical conditions, the relationship between formulaic language and poetic form, the fixity and variation of formulas, formulaic density, and how formularity appears in oral vs. written discourse.

Formulas in Oral Epics by Karl Reichl

Reichl offers a fascinating overview of formula-like and connected stylistic devices employed in Kyrgyz epic (while providing a short and useful introduction to *Manas* specifically). While *Manas* appears to be much less formula-dense than Homer (34), Reichl shows how other devices (such as rhyme-strings, often tied to specific themes) step up in the absence of formulas, so that “the formula in the narrow sense is ... part of a wider patterning of the epic idiom” (40). He mentions intriguing patterns of rhythm and melody, and how “for the singer metrical correctness comprises both the number of syllables and their rhythmic-melodic patterning” (32). Unlike traditions (like those studied by Parry and Lord) that rely on composition in performance, Reichl argues that *memorization* plays a much larger role in the oral epics of Turkic-speaking peoples, even for texts that are long, resulting in great verbal stability of an epic over several generations (something that OFT in its original form would not have predicted).

Of Scopas and Scribes: Reshaping Oral-formulaic Theory in Old English Literary Studies by Stephen C. E. Hopkins

Hopkins delivers an eye-opening account of the development of OFT in the realm of English studies, as well as the cultural biases that have shaped the field (such as focusing on early texts while hunting for “purity” of tradition, and favoring a “classical” text like *Beowulf* over later and less prestigious materials). He discusses the challenges of adapting concepts developed for Homeric and South-Slavic epic to a type of poetry built around variation and radically different metrical requirements, and summarizes the debate on the origin of the *kenning*. The latter part of the chapter covers the coexistence of

oral culture not just with literate Latin culture, but also with the writing of the vernacular, and discusses how this milieu shaped the transmission of Old English texts, introducing the concept of *scribal performance*.

Vlach Paupers: Formula and Layers on Meaning
by Sonja Petrović

In this exemplary study, focusing on a single collocation (the formula *Vlasi siromasi* “Vlauch paupers”), Petrović charts the rich historical and cultural context underpinning a single traditional formula as it is used by multiple poets and across multiple genres. In the process, Petrović clues us in on a number of useful insights, such as seeing formulas as “concentrators” of meaning (88), and observing how the same formula can react to different conditions of usage – *Vlasi siromasi*, for instance “may resonate as serious, humorous, ironic, or derisive” (89) based on genre, context, and the singer’s preferences. Particularly fascinating are the creative usages of our formula, which demonstrate what happens when phonological concerns (like punning and rhyming) take over semantic ones, as it happens in magical charms.

Multiform Theory by Frog

Frog offers a thought-provoking discussion of *multiform theory* (first originating with Lauri and Anneli Honko), whose goal is to describe *verbal systems* that produce stretches of text in verse or prose. The chapter contains copious examples from different genres of oral poetry (mainly from Old Norse skaldic and eddic poetry and *Kalevalaic* epic), but the theory is also applied to more modern, aesthetically unmarked examples, such as the English formulas used in checkout lines in New Zealand and the American Midwest. Like other contributions in this volume, Frog brings our attention to formulaic phenomena that are of larger scale and complexity than just a single phrase or line, thereby bridging the gap between what classic OFT would have called formula and theme.

Formulas and Scribal Memory: A Case Study of Text-Critical Variants as Examples of Category Triggering by Raymond F. Person Jr.

Person delivers an interesting exploration of so-called *category triggering* (a concept originally developed by Gail Jefferson to discuss phenomena in everyday conversation), as it applies to the textual transmission (or textual performance) of literary texts that are rooted in oral traditions. Illustrated through abundant examples from the Hebrew Bible (as well as some examples from the Homeric papyri), this paper provides a new explanation

for the phenomenon of *synonymous readings* (i.e., cases in which a scribe unwittingly introduces a variant in a text, drawing from their own memory of equivalent words or phrases).

We Don't Support, We Observe: *Epithets and Modifiers in a Vernacular Formulaic Genre* by Koenraad Kuiper and David Leaper

After convincingly arguing that radio-broadcast rugby commentary is an oral traditional genre, Kuiper and Leaper set out to quantitatively investigate *epithet usage* (a Parrian concern if ever was one) in respective corpora of New Zealand and UK English. Their results show a marked absence of fixed Homeric epithets (as they define them) in this genre (other perhaps than the adjective *big* used to modify a number of different referents). Other interesting observations abound: modifiers used for praise, such as *good* or *great*, were shared by the UK and NZ commentators, while the more diverse modifiers used for blame were specific to each commentary tradition. And quite amusingly, the UK commentators praised their home team more and blamed it less, while the NZ ones did the opposite: they praised the other team more and blamed it less than their own team. Like other studies in this volume, this chapter provides an example of what a quantitative approach to phraseology in oral traditions can look like today.

From Motif to Multiword Expression: The Development of Formulaic Language in Gaelic Traditional Narrative by William Lamb

Continuing with quantitative approaches, Lamb addresses the fundamental question of why and how formulas develop, by investigating Scottish Gaelic traditional narrative, “a domain known for its rich formulaicity” (195), and specifically the *More West Highland Tales*, a corpus of oral narratives from the nineteenth century, comprising different genres. In particular, Lamb asks whether discourse tropes (or motifs) that are often repeated and semantically distinctive are more likely to be expressed through formulas. The answer seems to be yes: in the corpus under consideration, frequency *and* semantic distinctiveness play the most important roles in determining whether traditional phraseology is employed to express a given motif. Genre effects are also clear: hero tales were found to be more formulaic than international tales and miscellaneous tales, and they also displayed formulas that were longer and more thematically distinct (i.e., more formulas around the motif of “power transactions”, fewer “incidental” formulas).

Form and Formula in Rotenese Oral Poetry by James J. Fox

Fox offers a fascinating exploration of Rotenese poetry (Rotenese is a group of dialects belonging to the Malayo-Polynesian sub-group of Austronesian languages, spoken in Eastern Indonesia), and how formulaic behaviors can show up in a type of verbal art whose formal concerns are quite different from those explored by Parry and Lord. Rotenese poetry is structured through canonical parallelism, whereby “virtually every word in every poetic utterance [should] be paired according to well-established and well-recognized cultural rules” (221): a well-formed pair of words is called a *dyadic set*. Fox argues that traditional patterns of sequential arrangement for these dyadic sets can be described as a type of “syntactic formulae”; these can be of different length and complexity, and can sometimes be combined with one another to extend over a succession of lines. Several examples are discussed, such as “the genealogical introduction” and formulas of birth and growth.

*Formula and Structure: Ways of Expressing Names
in the Nothern Runosong Tradition* by Jukka Saarinen

Saarinen tackles naming expressions in Kalevalaic poetry, and specifically in the poetry of Arhippa Perttunen from Viena Karelia. The chapter starts by providing a useful discussion of how OFT has been used in the study of *runosong*, for which the theory had be adapted to a tradition where lines are very often unique to each given poem, and where variation between separate renditions of a song is ever present. The study then describes formula types used for naming persons and beings in Perttunen’s corpus, sorted by syntactic structure and semantic features (e.g., type 1c: names expressed by referring to a place + and adjective; type 2f: a proper name + an apposition referring to an activity): beyond the surface variation, Saarinen shows that the poet is drawing on a wealth of traditional molds to create his expressions.

*Poetic Formulae in Post-Medieval Þulur:
Transatlantic Migration* by Yelena Sesselija Helgadóttir

This fascinating study looks at how formulas (or more in general, traditional poetic expressions) can migrate across space and genres, and what happens to their semantic or metrical features when they do so. The focus of the study is Icelandic post-medieval *þulur*, a genre that easily absorbs text fragments and compositional devices from various sources, incorporating formulas from both Icelandic folk poetry and post-medieval continental Scandinavian poetry. It is the latter borrowings (the so-called “transatlantic loan formulae”) that are explored in this chapter.

I am a fan of Hilarity by Ian Brodie

In one of the most delightful chapters of the volume, Brodie invites us to look at stand-up comedy through the lens of OFT (a topic explored in his 2014 monograph, *A Vulgar Art*). Brody presents one case study on how expressions crystallize over several iterations of the same comedy routine (in this case, the “Peanut Brittle” routine by American comedian Paul F. Tompkins). It’s a fascinating look into how a performer develops and refines a segment over the years, and how significant verbal consistency can be maintained over separate performances even in the absence of “stabilizing” features like meter and rhyme.

Formulas in Neo-Latin Poetry as a Means to Language Enrichment and Self-Representation: Language Tips and Sociolinguistics in Justus Lipsius’ Poems by Hans Nollet

Nollet looks at how some rare Latin expressions (such as the collocation *tesca loca* ‘waste places’, found in Varro and Festus) are borrowed in the Neo-Latin poetry of Justus Lipsius as a form of “linguistic apprenticeship”. He distinguishes these borrowings from cases of *imitatio*, *aemulatio*, and plagiarism, since Lipsius’ goals appear to be educational: he aims to teach authentic Latin expressions to his readers.

Rhythmic Fillers in Ifugao hudhud by Sergei B. Klimenko

This chapter presents a first exploration and classification of different types of rhythmical fillers found in *hudhud*, an epic chant from the province of Ifugao in the Philippines. The data for the study comes from recordings of Yattuka funeral chants. These fillers (which can be lexical or non-lexical) have been overlooked in the literature, and (at least some cases) are omitted from published texts, “as transcribers do not deem them as a necessary part of the performance” (357). They provide intriguing data both for the scholar of verbal art and for the phonologist.

Formulaic Expressions in Olonets Karelian Laments: Textual and Musical Structures in the Composition of Non-Metrical Poetry by Viliina Silvonen

In this rich exploration of formulaic units in Olonets Karelian Laments, a genre of sung poetry that lacks regular periodic meter, Silvonen captures formulaic phenomena at different levels of complexity (from minimal formulas, to cluster formulas, to macro-formulas), and observes how each type tends to crystallize in different domains (e.g., cluster formulas constituting an

entire poetic line seem to crystallize mostly idiolectally, while narrower cluster formulas recur also regionally; most macro-formulas, on the other hand, seem to crystallize within ritual themes that are context bound). Silvonen pays specific attention to the interaction of music and textual units, and presents a persuasive and lucid analysis.

*Morozko, Russian Folklore Formulas
in British Translation by Tatiana Bogrdanova*

This chapter looks at how different turn-of-the-last-century English renditions (Ralston, Lang, and Ransome) of the tale of *Morozko* (Frost or King Frost) approached the task of interpreting “the beauty and poetics of the Russian folk tale” (407) for a British audience. The focus here is not on the formula as a mnemotechnic device, but rather as a building block of oral aesthetics: how does a translator approach the task of conveying what Foley would have called the traditional referentiality of a formula, as well as the repetitions and sound patterns that characterize the original text?

*Opening and Closing Formulas in Tales Told
in England, by Jonathan Roper*

Roper tackles the very familiar but under-investigated formulas for the beginning and ending of English folktales, making the most of the our “bad data” – since, sadly, “less than one hundred reliable records of tales [were] recorded before World War I” (411), due to the very weak textualization of folktales in Victorian England. These formulas include the famous (but odd) “once upon a time”, “happily ever after”, as well as the somewhat lesser known “when pigs were swine”, and “bend-end” formulas.

The book is handsomely produced: I found almost no typographical errors (one of the few is “miliaux” for “milieux” on p. 71); the English is clean and readable, examples are numbered and translated throughout, and tables and figures are neatly typeset (p. 319 is particularly virtuosic); references are usefully divided by chapter, and an index of persons and a general index round out the volume.

Because of the volume’s eclectic approach, not everything treated as formularity here will be recognized as such by all readers. Personally, I found the phenomena described in Chapters 14 and 15 (in the appropriately named section ‘Explorations at the Boundaries’) to fall outside of my conception of formularity, but the data remains interesting and worth investigating.

Readers looking for unity won’t find an overarching theory of formularity in this volume, but rather a fascinating and stimulating “Picasso of perspectives” (as suggested in the prelude), derived from deep empirical en-

gement with multiple oral traditions, as well as the general sense, to echo the famous parable, that we are all touching the same elephant. Scholars of Ancient Greek might be surprised by the absence of Homer in this collection (though Homeric poetry makes a brief appearance in Chapter 7), but I personally found it refreshing: there is so much about oral poetry and prose that we, as classicists, could and should learn from the scholars who have written for this volume (and my own forthcoming book about Homeric formulaicity would have been much improved if I had first spent time with these essays). Overall, this is a fundamental read for anybody interested in verbal art.

Moving forward, I do think that developing a more generalized lexicon for discussing formulaic phenomena in oral traditions (and beyond) is a desirable goal, but one that can only be reached if we pay due attention to both the linguistic literature on formulaicity in natural language *and* to the type of detailed empirical investigations of formulaicity in verbal art that are collected in this volume. Interest in formulas is certainly not waning: a volume titled *New Light on Formulas in Oral Poetry and Prose*, edited by Daniel Sävborg and Bernt Ø. Thorvaldsen has just been published by Brepols (featuring some of the same authors). I certainly hope that many more will follow.

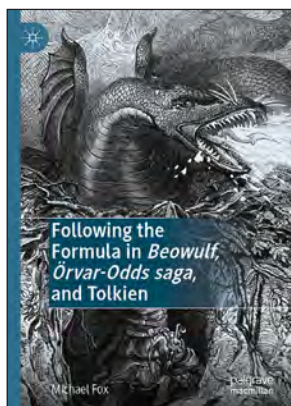
Chiara Bozzone
Ludwig-Maximilians-Universität, München
E-mail: chiarabozzone@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0693-3317>

Примљено/Received: 12.11.2023.
Прихваћено/Accepted: 13.12.2023.

Приказ

Formula: A Story of a Journey

Michael Fox. *Following the Formula in Beowulf, Örvvar-Odds saga, and Tolkien*. London: Palgrave Macmillan, 2020, 250 pages

The book *Following the Formula in Beowulf, Örvvar-Odds saga, and Tolkien* by Prof. Michael Fox is a comparative study which attempts at offering a new glance at the old question of oral-formulaicity of the Old English epic in conjunction with *Örvvar-Odds saga* and Tolkien's works *Sellic Spell* and *The Hobbit*. This journey is divided into six chapters, each one of them addressing a very specific aspect of this question. Namely, Fox's main idea is that formula understood in a more encompassing way than the initial Parry-Lord definition can be seen as the matrix based on which this traditional epic was formed, but that it also served quite well as the blueprint to J. R. R. Tolkien in his creation of the fairy tale and the book which seem to be perhaps the closest resemblances of *Beowulf* in literary fiction. Having given an overview of the oral-formulaic thought in folkloristic scholarship, Fox continues his first chapter entitled "*Beowulf* and Formula" by addressing the specific instances of oral-formulaic theory which can be detected in *Beowulf*: action-pattern, type-scenes, themes, motifs (with an overview of the problem of their overlapping and resistance to strict classification), structural repetition (the instances of "envelope pattern" and ring pattern proposed by John D. Niles and Ward Parks which could be found in the epic), and finally, the story-pattern as defined by Lord who discovered two basic patterns of story with the roots in the Indo-European tradition, one of them being "The Bear's Son Tale" which is precisely the fairy-tale foundation of *Beowulf* (as confirmed by Andy Orchard and Christine Rauer). Fox goes on to conclude it is the patchwork that is *Beowulf* that rests on the original which shines through the pieces laid on top of it.

Referring to a very rich critical thought in the field of half-line formulas in *Beowulf*, Fox continues his journey by analyzing the *weox under wolcnum* (8a) formula (below the heavens/clouds). This formula, or system as some

scholars refer to it, features not just in *Beowulf* but also in *Andreas*, *Guthlac B*, and in the Christian poem *The Dream of the Rood*. The meaning that it conveys is that of doom and terror that is to come, a change for the worse which is about to take place. It is assumed that this formula was lent to the mentioned Christian poems directly or indirectly from *Beowulf* and other Old English poems. However, this formula has its roots in an older tradition and they can be found in the Old Saxon *uuânum under uuolcnum* formula, which shares a very similar lexical make-up with the aforementioned formula, but the meaning is quite different. Unlike the negative meaning of terror or darkness that descends upon everything after a significant event, the meaning of the older counterpart is positive – it is the light that is emphasized and it connotes good, leaving the author of this book under the impression that the change took place at some point during the transmission of the formula from the old to the newer tradition, although it happened within the boundaries of the same tradition.

Along the same lines, even though extended to the level of a fitt, Fitt 1 of *Beowulf* in which Hrothgar is described as the ruler of the Danes and is to fall victim to Grendel who is a serpent/devil figure marauding the halls of Heorot can be interpreted as the formula whose parallels can be found in *Genesis*. In the chapter entitled “The Fitt Formula: Genesis and Fitt 1,” Fox investigates and establishes the connections between these two works of art, interpreting Hrothgar as a God-like figure, Heorot as similar to the Tower of Babel, and Grendel as the anticipated serpent monster. All of this speaks in favor of the theory that accepting Christian God was one of the momentous tasks of the Anglo-Saxons – the converted audience knew something that the Danes had not known, and that was the reason why they had disappeared in that form.

After the fitt formula, the next stop on the journey of discovering and confirming the oral-formulaic nature of *Beowulf* is “The Digressive Formula: The Sigemund-Heremod Digression.” A possible reason why these two characters were introduced from Icelandic sagas in the form of a digression into this poem is to elevate *Beowulf* to the level of Germanic heroes whose deeds were worth relating, but they were slightly modified. Sigemund, as *Beowulf*’s predecessor, is represented as the hero who slays the dragon while in the Icelandic saga, he is not a dragon-slayer, thus offering a better ground for *Beowulf*’s deeds to come. Heremod is the example of a champion who “lost his fame when his prowess and courage somehow died” (104). Having presented the digression in its entirety, Fox analyzes the connections on the lexical level which exist within the digression itself, with other digressions, and with other Old English texts confirming the existence of the envelope pattern of the whole digression. Interestingly, the same verb (*purhwadan*) is

used for all the three of them to express “the piercing of Sigemund’s dragon (890b), Beowulf’s slash at the neck of Grendel’s mother (1567b), and [...] the invasion of sin into Heremod” (119), while the bright treasure of Sigemund, Beowulf, and Wiglaf establishes the thematic unity of these three heroes. In the words of the author of the book, all of these little steps that the poet takes provoke the constant rethinking of the past in the audience through the links of associations. Another striking phrase is *under harne stan* (under hoar stone) which appears four times in *Beowulf* and all of the instances are related to the abodes of monsters. However, Fox notices that it is this phrase in particular that connects *Beowulf* to Blickling Homily XVI, and consequently to *Visio Pauli* in which is the story about St. Michael: the *draco ingenus* can be connected to the dragons (but also Grendel and his mother) that Sigemund and Beowulf have to fight, thus establishing a link between the two of them and St. Michael. Based on the further analysis of Anglo-Saxon charters and the occurrences of *har stan* in them, Michael Fox purports that the dating of *Beowulf*, which has traditionally been the 10th century, in the time of the rule of King Æthelstan when these charters were made, could be confirmed by its appearance in the charters depicting a very local setting.

On the level of a folk tale belonging to the same tradition, Michael Fox discovers the shared formula in *Örvar-Odds saga* and he elaborates on it in detail in the chapter “The Folktale Formula: *Beowulf* and *Örvar-Odds saga*.” The testaments of the popularity of *Örvar-Odds* are the numerous remaining versions of the story of this hero, but the AB version is the longest one and the one in which all the five fights feature. Fox sheds light on the resemblances which the two heroes share, some of them being their similar childhoods (they are not connected to their families), the fact that they are both “noble heathens,” (169) their bear origins (Beowulf can be interpreted as “bee-wolf” standing for bear), and they are both asked the same question for the sake of establishing their respective identities (“Are you that Oddr who went to Bjarmaland?”; “Are you the Beowulf who contested with Breca, competed at swimming on the broad sea?”). Their opponents share the same not-quite-human quality: Grendel and his mother on the one hand, and Ögmundr on the other. Although the story in *Örvar-Odds saga* is much more complex and features two more fights which are non-existent in *Beowulf*, there are some quite conspicuous similarities between Grendel and Ögmundr. They are both non-human, indescribable monsters, shape-shifters; they both have unusual mothers (Ögmundr’s mother is some kind of ogress or witch), who have to be fought against very hard in order to be vanquished. Oddr kills Ögmundr’s son in the final battle, but Ögmundr himself flees and even rewards Oddr who never gets home because a snake crawls out from the skull of his horse and kills him, thus fulfilling a prophecy. However different they seem to be, these

two narratives have “The Bear’s Son Tale” at their core, with the variations which were probably influenced by the setting, the community, the mindset of the people, but *Beowulf* and *Örvar-Odds saga* stand as the two examples of this “folktale formula” of the same tradition.

So far, the author of the book has not moved much from the supposed oral tradition of the Germanic peoples and has quite successfully showed that one can claim that they belong to an oral tradition in which formulas of different kinds proliferated, enabling the singers to make new and new songs based on the original blueprint. In the final chapter entitled “The Formula Reformulated: *Sellic Spell* and *The Hobbit*,” Michael Fox proposes that as an ardent reader of Old English epic poetry, Tolkien himself recognized the pattern (which was not called formula at that time) and employed it in his making of *Sellic Spell*, and in particular *The Hobbit*. Tolkien wrote *Sellic Spell* as a retelling of *Beowulf* with the episodes and digressions neatly tucked into a linear narrative which strives to explain the not-so-clear parts of *Beowulf*, offering Tolkien’s interpretation of the epic and showing in a way that all the potentially obscure parts of the poem might be a pure consequence of the condensation of the original fairy tale (namely, ATU 301 “The Bear’s Son Tale”). *The Hobbit* is a perfect example of Tolkien’s recognition of the formula – he managed to extract the essence of the *Beowulf* epic-making and to build a new story with the existing analogues. The parallels are numerous: the bewitching nature of Arkenstone and the *eorclanstan* which Hygelac has in his necklace during the “ill-fated Frisian raid” (206); *har stan* turning into the “grey stone” which guards the entrance to the mountain is mentioned precisely four times as in *Beowulf*; the envelope pattern dispersed throughout the novel; trebling as the characteristic of both *Beowulf* and *The Hobbit*; *The Hobbit* features three main fights, but it actually has a bipartite structure; on the level of themes and motifs, Fox singles out *the beast of battle* to which Tolkien assigns new roles, the *ubi sunt* motif which is quite frequent in Old English poetry in general, and in *Beowulf* in particular; the digressions and episodes are missing from *The Hobbit*, but it is the constant hinting at the other tales which are not told that gives the story the aura of belonging to a much wider history percolating in the background. It is with this particular point, to Fox’s mind, that Tolkien comes closest to the oral poetry-making practice: he manages to suggest the diachrony of the tale being told, just like the best oral poets of the past, and that is, according to John Miles Foley, one of the greatest characteristics of tradition.

At the level of the traditional story-pattern (ATU 301), the similarity of these two works of art shines almost the brightest. Bilbo is an unpromising hero, just like Beowulf in his youth, he is of fairy/human origins, he possesses some unusual abilities, although not the prowess of the aforementioned

hero; Thorin is similar to Beowulf who dies in the final battle. Most interestingly, the words which Gandalf utters with respect to Bilbo's achieving such a magnificent success are similar to the words uttered before the first attack of Grendel: just like God governs the race of men and has the knowledge of everything that should happen in a certain way, so Bilbo's lucky adventures and escapes belong to the wider plan, to some greater pattern of which Bilbo is just an infinitesimal part. Like a magnificent teller of tales, Tolkien manages to tell a new story based on the pattern which he has scrutinized so studiously that it has provided him with the sketch of his own story. He found the inspiration for *The Hobbit* in *Beowulf* and other relevant sagas, but he created a new work of art which belongs to a written tradition.

Prof. Michael Fox's reading of *Beowulf*, *Örvar-Odds saga*, and *The Hobbit* gives the readers and scholars a fresh insight into oral-formulaic theory, and formula itself. Once the potential of formula is extended from the lexical level to the levels of half-lines, themes, motifs, digressions, episodes, and story-patterns, it becomes clearer that Parry's and Lord's initial idea is not so far from being true – it is not just the structure of individual lines, but the works of art in general that are affected by formula. Everything that is uttered in a poem, even the most mundane of repetitions, bears the stamp of some higher structure to which it belongs and which it makes complete. Just like Bilbo Baggins enables the whole great adventure by his small or not so small contributions, every word of an epic makes the entire epic function as a whole. Fox purports that it is not the verbatim repetition, but the process of making an epic that shows how a formula functions inside that epic, thus offering a much wider meaning of what formula is. After almost one hundred years of the establishing of oral-formulaic theory, Fox shows that the new direction of investigating the oral nature of a work of art will not be the enumeration of the exactly repeated lines and phrases in order to show the crude nature of oral song-making, but the discovering of the much more subtle nuances of the whole structure of an oral poem breathing in the environment of an all-encompassing tradition.

Danijela S. Mitrović
Institute for Literature and Arts, Belgrade
E-mail: danijelamitrovic.16@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3277-0435>

Примљено/Received: 20. 10. 2021.
Прихваћено/Accepted: 02. 06. 2023.